

7. Trestu attīstības jautājums no pasaules saimniecības regulēšanas viedokļa.

I. Vispārējais pasaules saimniecības regulēšanas jautājums.

Pasaules saimnieciskās vienības un pasaules valsts
problemas.

Vēsture iet savu attīstības gaitu un līdz ar viņu veidojās cilvēces likteņi, viņas dzīve un saimnieciskās un kulturālās labklājības pakāpe. Cilvēks no dabas ir apbalvots ar saprātu, prātu un gribu, tamdēļ cilvēks pats ir atbildīgs par savas dzīves labklājības pakāpi un pilnību. Bet atbildīgi ir arī vadoņi. Cilvēkam ar prāta palīdzību jāmeklē iespējamības pacelt vispārējo, bet ne tikai atsevišķo cilvēku vai cilvēku grupu labklājības līmeni. To viņš var izdarīt pētot saimnieciskās dzīves vēsturisko attīstību, tagadējo stāvokli un turpmākās attīstības tendenci. Ņemot palīgā piedzīvojumus, zinātni, var atrast ceļus un iespējamības, kā šīs tendences iespaidot un saimnieciskās dzīves attīstību ievirzīt citādākās labākās sliedēs. Pie šīs saimnieciskās un sabiedriskās dzīves attīstības gaitas virziena pārveidošanas iespējamību meklēšanas saskaņā ar visas cilvēces interesēm un labumu attiecīgiem vadoņiem jāsaduras ar daudziem šķēršļiem, ka piem. atsevišķo personu un personu grupu interesēm, sevišķi ja tās ir valdošas vai tura zem

sava iespaida valdošās personas, jāsaduras arī ar visiem citiem iespaidojošiem faktoriem, kā ieradumu, tradīcijām, audzināšanu u.c.

Kādi ir ceļi pa kuriem cilvēces dzīvi vest pretīm labākai nākotnei un kā šos pareizākos ceļus atrast.

Vispirms ir jāsaduras ar uzskatiem par nepieciešamību, ka visām tautām jābūt absolūti pilnīgai politiskai un saimnieciskai patstāvībai, kas bieži nedod iespēju nodibināt kopdarbību, lai gan tai pašā laikā par daudzo koloniju tautu patstāvību runā mazāk. Kultūrēlai patstāvībai atsevišķām tautām vajadzētu palikt, bet citāds stāvoklis ir attiecībā par pilnīgu saimniecisku neatkarību. Jautājums vai nav jābūt lielākai savstarpējai organizācijai, vai no vispārcilvēciskā viedokļa nebūtu labāk, ja visas pasaules tautas tiktu apvienotas ar ciešām saimnieciskām saitēm, būtu nevis pilnīgi patstāvīgas valstis, bet savienotas valstis, zaudējot pie šīs ciešākās apvienošanās daļu patstāvības, galvenā kārtā saimnieciskās patstāvības.

Ja visas pasaules tautas tiktu apvienotas vienā saimnieciskā apvienībā, kas ir pareizākais ceļš, jo visas zemes lode ir tikai viens saimniecisks organisms. Tikai tādā gadījumā varētu visas cilvēces dzīvi vispareizāki un plānveidīgāki vest pretīm lielākai saimniec-

Kultūras
parāpes

ciskai labklājībai un pilnībai. Arī tagad pie privāti-kapitalistiskās saimnieciskās dzīves iekārtas notiek saimniecisku interešu starptautiskā pat vispasaules apvienošanās. Bet šī apvienošanās, kuŗas galvenais reprezentētājs ir privāto uzņēmēju apvienības, nevadās no visas cilvēces pat ne no atsevišķas tautas kopējām saimnieciskām interesēm, bet tikai no privāto uzņēmēju peļņas viedokļa. Cik lielā mērā šo interešu pilnīgākas realizācijas tieksme var veicināt cilvēces saimnieciskās labklājības celšanos un sagādāt visiem cilvēkiem pilnīgāku eksistences iespējamību, tas ir jautājums. Bet viens ir skaidrs, ka saimnieciskai attīstībai liekot pamatā nevis privāto uzņēmēju intereses, bet vispārējo cilvēces labklājības veicināšanu, lai visa cilvēce varētu iet kopējus interešu ceļus, ar to novēršot neproduktīvo enerģijas patēriņu pie interešu sadursmēm, ir iespējams panākt pilnīgāku dzīves veida un arī savstarpēju attiecību attīstību. Ir jāmācās redzēt no trestu attīstības, ko viņi var dot saimnieciskās dzīves pilnīgākai attīstībai un kādu iespaidu ir jāizdara uz trestiem, lai šo attīstību ievirzītu pareizākās un labākās sliedēs, nevis no privāto uzņēmēju peļņas interesēm, bet no visas cilvēces interešu viedokļa. To izdarīt varētu pati tā lielākā cilvēces daļa, par kuŗas interesēm vismazāk interesējas privātais

uzņēmējs un viņa apvienības, jo šī cilvēces daļa ir nopiedošā vairumā un viņas rokās ir varenākais ierocis, t.i. valsts vara. Cik tas savādi arī neizklausās, bet šis valsts varas nesēji nonāk ļoti bieži atkarībā no privātiem uzņēmējiem, nonāk zem viņu iespaida un bieži par labu privāto uzņēmēju un viņu apvienību interesēm ziedo to intereses, kuŗu inte/^{reses} valsts varas nesēji reprezentē. Parasti tas netiek ieraudzīts, bet bieži, ja arī tiek rādīts, tad netiek saprasts. Tas nāk tamdēļ, ka cilvēces liela daļa, kuŗai ir pilnīga iespējamība izlietot savu varu pēc izvēles pie savas dzīves veidošanas, t.i. tikai par labu savām interesēm, ir ļoti viegli iespaidojama sevišķi ievērojot zemo caurmēra garīgas attīstības līmeni un to spēku un ieročus, kuŗus dod kapitāls viņas īpašniekiem koncentrēdamies samērā nedaudzo privāto uzņēmēju apvienību rokās, ja daļa no šī kapitāla tiek izlietota iespaidošanas līdzekļu pielietošanai.

Tiek aizrādīts, ka pie demokrātiskas valsts iekārtas tiek darīts un tikai pie viņas ir iespējams darīt visu iespējamo un vajadzīgo visparībās interešu apmierināšanai, jo šeit līdzrunājot pati tauta, kuŗai pieder pilnīga rīcības brīvība. Valstī, kur faktiski valda tikai valsts varas nesēji, kuŗi, lai varētu labāk apmierināt vispārējās

intereses, tautas intereses, cilvēces intereses, bieži balstās uz zināmu šķiru, ierobežojot citu šķiru brīvību, kā tas ir tagad komunistiskā Krievijā vai fašistiskā Itālijā. Par tām saka, ka viņas nereprezentējot un neizteicot visu iedzīvotāju intereses, apspiežot vispārējo brīvību un ar spēku uzspiežot savus nodomus un kā piem. Padomju Krievijā arī iznīcinot privāto iniciatīvi, kuŗa ir vislabākais vispārības interešu seismografs un vislabākais un visizdevīgākais to apmierinātājs. Jautājums, vai tas tā faktiski ir, vai ir šī vispārējā rīcības brīvība pie demokratiskās iekārtas? Protams, teoretiski augšminētie aizrādījumi ir pareizi, bet faktisko stāvokli iespaido daudzi faktori. Arī demokratiskā valstī neviens cilvēks nav brīvs. Neviens cilvēks nav spējīgs pilnīgi pareizi redzēt savu stāvokli, iet pareizāko un pilnīgāko ceļu savu interešu apmierināšanai. Tāpēc cilvēcei ir grūti konstatēt pareizāko ceļu un pielieto visus iespējamus un pareizākos līdzekļus savas dzīves pilnīgākai izveidošanai un iespējami augstākā labklājības līmeņa sasniegšanai. Šie traucējošie un nospiedošie faktori galvenā kārtā ir nepareiza vēstures attīstības gaita, socialā iekārta, tradīcijas, nepareiza ģimenes un sabiedriskā audzināšana, garīgās attīstības zems līmenis, bet arī kā ļoti svarīgs faktors, iespējamā cilvēku liela vairākuma iespaidošana par labu šaurās grupas

interesēm, pie kam cilvēki nāk pie pilnīgi pretēja slēdziena un pārlicības, nekā tas būtu noticis, ja tā netiktu iespaidota, t.i. pateicoties iespaidošanai notiek savu interešu ziedošana par labu šauras grupas interesēm. Trestu īpašnieku un vadītāju rokās koncentrējusies milzīga vara un kapitāls ir faktori, pateicoties kuriem ir iespējams ļoti lielā mērā iespaidot cilvēces lielās daļas pārlicību, uzskatus, radīt sev labvēlīgu "sabiedrisku domu" un taml. ar to atbrīvojot ceļu savu peļņas interešu lielākai apmierināšanai bieži uz vispārējo interešu rēķina.

2. Tautu Savienības ekonomiskā
komisija.

Pasaules saimniecības konfe-
rence.

Beidzot ir pienācis laiks, kad visas pasaules saimnieciskie un arī politiskie vadoni ir nākuši pie pārliecības, ka visas pasaules saimniecības jautājumi ir regulējami kopēji vispasaules mērogā. Arī atsevišķo valšņu un valšņu grupu saimnieciskos jautājumus ir jākārtos saskaņā ar citu valšņu un visas pasaules saimnieciskām interesēm. Kopējiem mērķiem, kopējām interešu saskaņošanām, saskaņotu saimniecisku darbību var visvieglāk atrast pareizāku attīstības ceļu un visvairāk novērst neproduktīvās enerģijas patēriņus.

Atsevišķu valšņu uzņēmumu apvienību un uzņēmumu darbībai jābūt saskaņotai ar visas cilvēces kopējām saimnieciskām interesēm. Šīs atsevišķās valšņu un uzņēmēju intereses nedrīkst traucēt vispārējo labklājības attīstību.

Arī Tautu Savienība, kuŗas mērķis ir vienot visas tautas politiskā darbā, radīt kopējās politiskās intereses, sāk piegriest arvien lielāku vērību arī saimniecisku interešu saskaņošanai un šo interešu koliziju novēršanai. Viņas centienos ir arī radīt zināmu "Saimniecisku Tautu Savienību".

Pasaules saimniecības dažādu jautājumu regulēšanai un noskaidrošanai pie Tautu Savienības darbojas speciala ekonomiska komisija.

Tautu Savienība 1927.gadā sasauca pasaules saimniecības konferenci, kur no visu valšņu pārstāvju puses tika pārrunāti pasaules saimniecības regulēšanas jautājumi. Faktiski gan vairāk tika apskatīti tieši Eiropas saimnieciskie jautājumi. Šinī konferencē tika apskatīts arī uzņēmēju apvienību jautājums un iznestas dažādas rezolūcijas. Lielie tresti un karteļi sakarā ar šo konferenci bija izdevuši dažādus piemiņas rakstus. Rezolūcijās tika aizskārti dažādi racionalizācijas, starptautisku attiecību u.c. jautājumi. Tika izteiktas domas arī par nepieciešamību ienest lielo trestu un karteļu darbībā lielāku atklātību. Bez šīs konferences ir notikušas vēl daudzas citas specialas konferences, kuŗas arī lielākā vai mazākā mērā stāvēja sakarā ar visas pasaules saimniecības problēmu atrisināšanu un nokārtošanu un likti pamati noteiktāku kopēju attīstības gaitu radīšanai. Kā ievērojamu vispasaules saimniecisku konferenci gan speciali jāpiemin šinī gadā Berlinē notikušo Pasaules enerģijas konferenci. Šinī konferencē vairāk nekā visās citās tika izteikts noteikts uzskats un domas par nepieciešamību radīt kopīgu pasaules enerģijas ražošanas saimniecības plānveidīgu regulēšanu. Dažādas pasaules konferences ļoti daudz noskaidro, bet tomēr

par nožēlošanu viņu lēmumi parasti paliek tikai skaisti vēlējumi un izteikta vairāk vai mazāk kopīga vēlēšanās, bet faktiskā nozīme ir mazāka. Lielāka konkrētāka nozīme varbūt būs Eiropas muitas pamiera konferencei un tām konferencēm, kuras turpinās noskaidrot un noregulēt šo jautājumu, kas ienestu lielu kopēju interešu saskaņošanu un lielu saimniecisku Eiropas valstu kopdarbību. Vai Tautu Savienība un saimnieciskās konferences spēs ļoti daudz ko darīt kopējās pasaules saimniecības un kopējās valsts radīšanai, par to ir grūti spriest, bet tomēr skaidrs, ka zinama nozīme viņām ir. Vismaz par dažiem soļiem viņas novedīs tuvāk pie lielākās cilvēces saimnieciskās kopdarbības.

-----

3. Daži pasaules saimniecības regulēšanu iespaidojošie faktori.

a) Koloniju un koloniju tautu problema.

Jautājums par pasaules saimniecības regulēšanas jautājumu sakarā ar kapitalistisko uzņēmumu apvienību attīstību ir saistīts ar cilvēces dzīves attīstību traucējošu nevēlamu un pat jāsaka apkaunojošu parādību cilvēces dzīvē, t.i. citu tautu un zemju kolonizēšanu, kas ir cieši saistīts ar apspiešanu, izmantošanu un pat vienkāršu vārdzīnāšanu. Zināma tauta, kuŗa ir kādas valsts kolonija, nevar veidot savu dzīvi pēc saviem ieskatiem, nevar pilnīgi brīvi veidot saimnieciskus sakarus ar tautām un valstīm ar kuŗām pati gribētu, bet gandrīz uz ikkatra soļa jāērķinas ar citas tautas interesēm, kuŗa ir ieguvusi virskundzību un kuŗa pārvalda koloniju nebūt ne aiz vispārcilvēciskām interesēm, t.i. nevis tamdēļ, lai ka vecāka piedzivojusi tauta gribētu rādīt pareizāku un ātrāku ceļu augstākās saimnieciskas un garīgas attīstības pakāpes sasniegšanai, bet lai apmierinātu savas šauri personīgas savtīgas inte-

*Redzēt
parīsi un
pārvalda
vai maf
apspiešana*

reses, kā tas līdz šim ir bijis pie tagadējām koloniju īpašniecēm. Kapitalistiskie uzņēmēji, kuri ir bijuši ieinteresēti attiecīgās kolonijas saimniecībā ir centušies pēc iespējas vairāk izspiest no šīm kolonijām un šo kapitalistu valdības - koloniju īpašnieces, ir tos atbalstījušas. Protams arī citu/^{koloniju} īpašnieču - valšku visai tautsaimniecībai bieži ir šīs kolonijas no vislielākā svara, piem. Anglijai, bet arī tādā gadījumā tas nav nekāds attaisnojums.

Pie tagadējās trestu attīstības tendences paliek spēkā tendence paturēt visas iespējamās attiecīgās valsts kolonijas visiem iespējamām kaut bieži neattaisnojamiem līdzekļiem, šo koloniju bagātības un to apdzīvojošās tautas izmantot savu peļņas interešu labā. Tresti dara iespaidu uz savu valšku valdībām, lai tās palīdzētu šo trestu/^{peļņas} interešu izvešanai. Tendence radīt visu zemes lodi apdzīvojošu tautu patstāvību un pilnīgu noteikšanas iespējamību par savu saimniecisku dzīvi un tās izveidošanu, rādīt visām tautām ceļu uz augstāku saimnieciskas un garīgas attīstības pakāpi, vadoties tikai no šīs tautas un vispārcilvēciskām augstākām interesēm, tādu tendenci un tās atbalstīšanu no kapitalistisku apvienību priekšstāvjiem nevar sagaidīt un tās pagaidam nav saskaņojamas ar kapitalistisko uzņēmēju lielākas peļņas interesēm.

Tas ir arī saprotams, ka stāvēt trestiem uz šī šaurā egoistiskā personīgu interešu viedokļa, nevar būt netikai šo tendenču, bet arī vēlēšanās tādas atbalstīt. Drīzāk pastāv pretējās tendences. Kapitalistiskās apvienības piesūgot viņu finansiēlam spēkam un politiskam iespaidam šīs pretējās tendences dod reālus panākumus un vēl vairāk nospiež attiecīgās koloniju tautas un attālina viņu neatkarīgas un patstāvīgas dzīves sasniegšanu, attālina iespējamību nostāties uz tādas pašas neatkarīgas, augstas un patstāvīgas saimnieciskas, garīgas un politiskas attīstības pakāpes, būt brīvam līdzīgam loceklim pārējo tautu saimē, kādas ir virskundzību iegūvušas valstis, būt tādām pašām brīvām un patstāvīgām, patstāvīgi veidot savu dzīvi un rēķināties tikai ar savām un vispārcilvēciskām interesēm. Koloniju tautām ir tādas pašas dabiskas tiesības, kā visām pārējām brīvām un patstāvīgām tautām.

-----

b) R ā s u p r o b l e m a.

Kapitalisma attīstības jautājumā un līdz ar to tā tad trestu attīstības jautājumā ir liela nozīme pasaules saimniecības un cilvēces likteņu nākošā attīstības gaitā.

Bet netikai baltās rāsas saimnieciskās dzīves norēgulēšana un saimnieciskās dzīves labklājības pacelšana ir no svara, tā ir vēl samērā ciešamā stāvoklī. Bieži vēl sliktākā stāvoklī atrodās un ir jādzīvo un jāstrādā citu rāsu priekšstāvjiem, sevišķi melnās rāsas priekšstāvjiem, kuŗi ir tādi paši cilvēki. Melnā rāsa bija varbūt par dažiem simts tūkstošiem gadu nokavējusies savā garīgā attīstībā, bet turpretim dzeltēnai rāsai ir varbūt pat vēl vecāka kultūra, kā baltās rāsas priekšstāvjiem. Kultūra ir tikai nedaudzus gadu tūkstošus veca. Tā tad redzam, ka baltās rāsas kulturēla cilvēka vecums ir tikai maza vēl autiņos atrodošas bērna vecums un ka tamdēļ nav nekāda pamata amerikānim noskatīties ar nicības un niecīguma pilnū skatu uz melnās rāsas priekšstāvjiem. Arī citu rāsu, piem. dzeltēnas rāsas priekšstāvji ir spējīgi sasniegt augstu modernās civilizācijas pakāpi apbrīnojami ātrā laikā, kā tas piem. bija ar Japanu. Tas būtu varens spēks, ja saņemoties citu rāsu priekšstāvji un koloniju tautas sasniegtu tādu pašu

saimnieciskās attīstības pakāpi. Vai tad šī spēka lielākā daļa ievērojot tagadējo baltās rāsas kapitalistisko uzņēmēju apvienību apspiedošo un patstāvīgu attīstību traucējošās tieksmes, nerunās vairs par brālīgu kopdarbību starp visu rāsu priekšstāvjiem un visas cilvēces dzīves vešanu pretīm pilnīgākām formām, bet centīsies atmaksāt skaitliski mazākai baltai rāasai par visām viņas agrākām pārstībām. Galvenā kārtā tikai pateicoties privāto uzņēmēju un viņu apvienību lielākas peļņas interesēm un viņu valdību imperialisma tieksmēm, ir pacēlusies runa par dzeltenām un melnām briesmām. Nekas nevar būt baltam cilvēkam apkaunojošāks un nedabiskāks kā šādas bailes, kur varēja būt pilnīgi pretējais, t.i. baltā rāsa sagaidīt nākotnē tikai mierīgu kopdarbību ar visām citām rāsām un nākotnē saņemt tikai citu tagad mazāk attīstītu rāsu un tautu pateicību par parādītu atvieglotu ceļu ātrākai augstākās pilnīgākas saimnieciskas un kulturēlas attīstības pakāpes sasniegšanai. Tādā gadījumā baltā rāsa pat varētu mierīgi un neuzkrītošā veidā paturēt zināmā mērā vadību cilvēces dzīves izveidošanā, piedot tai savu nokrāsu, pilnīgi uzglabāt savas kulturēlās īpatnības un vērtības un tās pat vēl zināmā mērā iepotēt citiem.

Referim

No tā redzams, ka privāti kapitalistiski uzņēmēji, cenšoties apmierināt savas šaurās peļņas intereses, ko

ļoti lielā mērā pilnīgāki izvest palīdz viņu apvienības forma tresti ar savu varēno spēku. Jautājums vai ar to tresti neizdara baltai rāšai un cilvēces tālākai dzīves attīstībai lāča pakalpojumu.

Lielākā daļa zinātnieku tomēr izsakas, ka esot nepieņemama nēģeru prasība: Afriku afrikaniem, t.i. Afriku melnās rāšas priekšstāvjiem. Tā būtu netaisnība pret visas pasaules pārējiem iedzīvotājiem, jo tad uz katra nēģera iznāktu daudz vairāk zemes, nekā citu rāsu priekšstāvjiem. Ja dotu nēģeriem patstāvību, tad vispareizākais būtu iedot viņiem tādu zemes daudzumu uz katra iedzīvotāja, kāds iznāk caurmērā uz katra pasaules iedzīvotāja. Tādā gadījumā viņiem nāktos tikai viena daļa no Afrikas. Daži zinātnieki saka, ka esot jāņem vērā apstākļi, ka tomēr visas kulturas radītāja ir baltā rāsa un citu rāsu priekšstāvji nav neko sevišķu radījuši, bet tikai pakaldarinājumus Eiropai. Jāņemot vērā arī baltās rāšas augstākā garīgā attīstība, uz ko norāda galvas kausu vidējā tilpuma samēri. Eiropietim ir 1.370 kb. ctm., bet Ķīniešiem 1.350 kb. ctm. Nēģeru galvas kausu tilpums turpretim tikai 1.250 kb. ctm.

-----

c) K a r a u n i m p e r i a l i s m a
p r o b l e m a.

Atsevišķo uzņēmumu konkurence ved pie savstarpējās cīņas un pie tādas savstarpējas cīņas interešu sadursmēm ved atsevišķo valšņu arvien lielākas iekarošanas tieksmes saimnieciskā laukā. Katra valsts, sevišķi ja tā ir spēcīgāka, cenšas arvien vairāk palielināt savu ekonomisko un politisko varu, arvien vairāk iekarojot jaunās zemes un arvien vairāk dabunot citas zemes savā saimnieciskā un politiskā atkarībā. Šīs tieksmes varētu apzīmēt par imperialismu. Šīs imperialisma tieksmes un atsevišķo valšņu saimniecisko interešu sadursmes bieži noved pie konfliktiem, kuŗu sekas ir pat tādas postošas katastrofas kā karš. Imperialistiskā politika nav saskaņojama ar pasaules saimniecības politiku. Mēģinot atrisināt interešu pretešības ar kara, t.i. spēku izmēģināšanas ceļa, tiek ienesta vēl lielāka dezorganizācija pasaules saimniecībā. Pasaules saimniecība un karš, kā arī imperialism, nav savienojamas lietas. Lai varētu radīt kopēju pasaules saimniecību, kopēju viņas regulēšanu, ir jāizslēdz atsevišķo valšņu imperialistiskās tieksmes un interešu pretešību nokārtošana kara ceļā. No otras puses, nokārtojot un veicinot kopēju pasaules saimniecības regulēšanu, tiks novērsta arvien lielākā mērā šīs postošās katastrofas - kara izcelšanās ie-

spējamības.

Katrai valstij būtu jāsaprot, ka bez miera nav iespējama pasaules saimniecība un arī otrādi, ka bez pasaules saimniecības nav domājams patiess miers modernā pasaulē. Iekšējā saistība ar pasaules saimniecību ir kļuvusi par nepieciešamu katras miermīlīgas kulturēlas nācijas sastāvdaļu un šī saistība arī ir zināma miermīlīgas attīstības drošība.¹⁾

No vienas puses liela uzņēmēju koncentrēšanās starptautiskā apmērā zināmā mērā apgrūtina starptautisku bruņotu konfliktu izcelšanos. Galvenām kārtām tas sakams par starptautiskiem un vispasaules trestiem. Nacionālie tresti resp. milzīgā finansiālā spēka koncentrēšanās nedaudz cilvēku rokās vienas valsts robežās var vest pie vēl vieglākas bruņotu sadursmju izcelšanās iespējamības, t.i. ņemot vērā šīs finansiālās varas nesēju lielo iespaidu uz savām valdībām. Kā piemēru varētu pievest daudzkārt minētas pasaules literatūrā domas par "naftas karaļu" lomu pie starptautisku bruņotu sadursmju izcelšanās, Morgana un citu trestu nozīmi un spiedienu Amerikas iejaukšanās pasaules karā jautājumā. Tomēr runājot par starptautisku trestu un starptautisku saimniecisku vienošanos nozīmi pie bruņotu sadursmju izcelšanās savādas pārdomas saceļ sakari starp franču un vācu

---

1) Levy, "Die Grundlage der Weltwirtschaft", 1924. 182.lp.

rūpniekiem un to apvienībām pasaules kara laikā ar neitrālo valšņu vidutajību un tas, ka caur pasaules karu sarautās ienaidnieku valšņu saimniecisko apvienību savstarpējās saites, resp. kopīgie karteļi u.t.l., tika atjaunoti dažu dienu laikā pēc miera noslēgšanas. Paceļas jautājums vai tas būtu iespējams, ja faktiski šīs saites būtu pilnīgi pārtrauktas. Autors negrib taisīt nekādu slēdzienu, bet tikai pieved domas, kādas tiek bieži pievestas attiecībā uz šiem jautājumiem. Ja tiešām lielām starptautiskām uzņēmēju apvienībām karš var būt labs veikals un radīt lielāku noietu, jaunu tirgu, sevišķi ieroču un municijas uzņēmumiem, tad ir jābaidās, vai vēl lielāka trestu un karteļu attīstība un vēl lielāka rūpniecības koncentrēšanās nenesīs un neradīs vēl lielākas jaunu karu briesmas, sevišķi ja šo trestu vadoņiem trūks pietiekošas tālredzības. Lielāka trestu attīstība ekonomiski spēcīgākās valstīs, var būt liels ierocis imperialistisko tieksmju izvešanai un to tālākai veicināšanai. Šīs ir problēmas, pret kurām savu stāvokli tresti pilnīgi notušē un slēpj un apgaismo nepareizā gaismā.

-----

d) R e p a r a c i j u p r o b l e m a.

Pasaules kara sekas ir reparaciju problema, t.i. maksājumu nasta, kuru uzvarētājas valstis ir uzlikušas uzvarētai Vācijai kā atlīdzību par kara zaudējumiem. Šie maksājumi, kuri padara nelabvēlīgāku Vācijas maksāšanas bilanci, lielā mērā traucē viņas saimniecisko attīstību un uz tā rēķina veicina citu valšu saimniecisko attīstību. Lai varētu noregulēt pasaules saimniecību, lai padarītu viņu veselīgāku, ir jānokārto arī šī problema.

George Paish's savā grāmatā "Der Weg zur wirtschaftlichen Gesundung der Welt" saka, ka pasaules saimniecības jautājumus nevar atrisināt un pasaules saimniecību nevar nostādīt uz veselīga attīstības ceļa, ja netiek savstarpēji atlaisti pasaules kara laika parādi un reparaciju maksājumi. Attiecībā uz to, kādu iespaidu reparaciju maksājumi var atstāt uz starptautisku uzņēmēju apvienību vienošanos, varētu atzīmēt pastiprināto eksportu, kuru šie maksājumi izsauc no parādnieku valsts uz kreditoru valsti. Mākslīgi paaugstinātais eksports rada konkurences paasināšanos, kas ved pie starptautiskām uzņēmēju apvienību vienošanām.

e) K a p i t a l a e k s p a n s i j a s
j a u t ā j u m s.

Visām valstīm un tautām būtu jāatsvabinās netikai jau no iepriekš pieminētās atklātās kolonizācijas, kur ta tiek izvesta pateicoties attiecīgās valsts varas iekļaušanai savu nodomu izvešanai politiskā ceļā, pateicoties savam pārspēkam. Bet ir vēl apslēpta kolonizācija citu tautu apspiešanā un izmantošanā, kuŗas juridiski ir pilnīgi patstāvīgas. Šinī gadījumā to izved citu valšņu privātie uzņēmēji un viņu apvienības ar savu spēku bez sevišķas tiešas savu valdību palīdzības. Lielu finansieli spēcīgu valšņu kapitalistisko uzņēmēju apvienības, kuŗas zināmā mērā ir starptautiskas ar savu finansielo spēku dažādiem līdzekļiem dabon savā atkarībā mazākas saimnieciski vājākas valstiņas un tās tad izmanto. Šīs valstiņas patur tikai formālu patstāvību, kā tādu piemēru varētu minēt Z.A.S.Valšņu dažu trestu attiecības ar vairākām Dienvid-Amerikas valstīm.

Tieša un netieša kolonizācija resp. turēšana atkarībā un izmantošana un visi līdzekļi, kā tas tiek izvests, atstāj uz cilvēci ļoti demoralizējošu, pilnīgāku sabiedriskas sadzīves formu izveidošanos bremzējošu iespaidu, kas sevišķi attiecināms uz šķiru, kuŗa to izved savu savtīgu interešu labā.

Bezgala svarīgs ir jautājums, ko tresti ienes pasaules saimniecības noregulēšanas jautājumā. Vai viņi veicina miermīlīgu visas pasaules saimniecisko kopdarbību jeb viņu interesēs ir veicināt interešu pretešķības un to sadursmes. Šis jautājums sevišķi svarīgs ir tamdēļ, ka, kā jau vairākkārt teikts, privātie uzņēmēji un to milzu apvienības vadās tikai no savām personīgām peļņas interesēm. Par vispārējām interēm viņi rūpējas tikai tik daudz, cik tas saskan ar viņu personīgām. Visai cilvēcei no vislielāka svara ir zināt vai šīs intereses vairāk saskan ar mierīgu, miermīlīgu saimniecisku vispasaules attīstību un kopdarbību, ar vienotām visas cilvēces interesēm, jeb viņu personīgās peļņas intereses vairāk saskan ar interešu pretešķībām un tās veicinot rada šo interešu sadursmes.

Klemanso teica, ka miers ir kara turpinājums tikai ar citiem ieročiem. Tas nozīmē tālāko saimnieciskā kara vešanu. Bet kara vadoni tādā gadījumā šinī karā ir lielle tresti. Jāņem vērā, ka no saimnieciskā kara līdz bruņotam karā ir tikai viens solis. Pasaulei vajaga netikai politisku mieru, bet arī saimniecisku mieru.

-----

8. Trestu attīstības jautājums no atsevišķu valšņu grupu un atsevišķu valšņu viedokļa.

1. Trestu attīstība no Eiropas kontinenta valšņu un to apvienošanas problēmas viedokļa.

Eiropa pārdzīvo lielas saimnieciskas grūtības. Kā vienu līdzekli, ar kuru varētu šīs grūtības novērst, uzskata Eiropas saimniecisko apvienošanu - Paneiropu.

Reichert's saka, ka saimnieciski apvienota Eiropa nevarot būt dziedinošais līdzeklis pret visām saimnieciskām grūtībām. Viņa nevar būt tas, arī tamdēļ, ka Eiropas rūpniecības produkcija esot pāraugusi Eiropas patēriņu, tad jēlvielu jautājumā viņa esot atkarīga no ārienes. Tāpēc Paneiropa nemīkstinašot risku, neapkaņot bezdarbību un nenodrošināšot rentabilitāti. Eiropas muitas unija nebūtu pat nekāds surogats vajadzīgās internacionālās rūpnieciskās saprašanas atvietošanai. Ārpus Eiropas guļ rūpniecības zemes, kuru līdzdalība ir nepieciešama, lai pasaules tirgū iestātos kārtība. Arī esot nepareizi, ka Eiropas muitas uniju uzskatot kā pretlīdzekli pret Z.A.S.Valstīm. Jo ilgāk jo skaidrāk kļūstot redzama Z.A.S.Valšņu piedalīšanās starp-

tautiskā saimnieciskā vienošanā, bez ka arī nav iespējama kārtības ieviešana pasaules tirgū¹⁾.

Prof. Eulenburg's runādams par Paneiropu un nākdams pie slēdziena /par viņas neiespējamību un nevēlamību, saka ka paliek doma par kopdarbību un ka vienu no kopdarbības veidiem piemin starptautisko privātās saprašanās lauku, t.i. starptautiskus kartelus un trestus, kuŗi iziet pāri atsevišķas valsts robežām un rada starpvalstiskas savienības. Viņi nozīmē tikai jau agrāk pastāvējošu saišu un vienošanās aktu turpinājumu, piem. naftas vienošanās, dinamita trests, starptautiskais sliežu kartelis u.c. Harm's jau pirms kara saskaitījis apm. 100 starptautisku kartelu ar ciešākām vai vājākām saitēm. Tagad varētu vēl pieminēt kvēllampu, mākslīga zīda, līmes rūpniecības un citas starptautiskas vienošanās. Liela nozīme ir dzelzs ražotāju vienošanai. Tās uzdevums ir regulēt dzelzs ražošanu un noietu. Šādas vienošanās pēc prof. Eulenburg'a domām esot parocīgākas un labākas nekā valšķu vienošanās un muitu unijas.²⁾

---

1) Reichert, Internationale Wirtschaftsverbände. Das Werden der Weltwirtschaft. 176.-177.lpp. 1926.

2) Prof. Eulenberg - Paneuropa. Das Werden in der Weltwirtschaft. 1926. 249.-250.lpp.

Paneiropas ideju propagandētāji arī runā daudz par dažādām saimnieciskām problemām, kuŗas stāvētu sakarā ar Paneiropas idejas izvešanu un varētu atstāt uz to iespaidu. Kā viens faktors, kuŗš varētu iespaidot Paneiropas idejas izvešanu, ir uzņēmēju apvienības. Deutsch's saka, ka saimnieciskās dzīves koncentrēšanās ir pilnā gaitā. 1926.gadā Vācijā jau līdz 65% no kopējā vācu akciju sabiedrību kapitāla bij saistītas kartelos un interešu kopībās. Bez tam bija daudzas starptautiskas vienošanās, kā piem. tērauda kartelis, starptautiskais vara kartelis un vienošanās kalija rūpniecībā. Apskatot Eiropas saimniecības strukturu, redzams, ka Paneiropa (ieskaitot Angliju) piedalās pasaules ārējā tirdzniecībā ar 55% no kopējās apgrozības. No kopējā jēlvielu ieveduma uz Eiropu krīt 85%, kurpretīm Eiropa izved gandrīz tikai pusfabrikatus un gatavas preces. Paneiropas saimniecība ir, neskaitot dažas Eiropas valstis, rūpniecības zemju kopība. Paneiropa ir nonākusi uz augstākās ražošanas pakāpes. Ja arī pieņem, ka caur Eiropas lauksaimniecības kooperāciju varētu Paneiropa pati segt savu lauksaimniecības produktu patēriņu un pateicoties kalnrūpniecības kooperācijai varētu segt ogļu, dzelzs un atsevišķo metālu patēriņu, tad tomēr paliek liels pieprasījums pēc dažādām citām jēlvielām, kā kokvilnas, gumijas, zālpetra, fosfora u.c. Tos lielā mērā

varētu dot Eiropas valstu kolonijas. Jēlvielu apgādāšanai, sevišķi iztrūkstošo, būtu vajadzīgs kopējais jēlvielu kartelis. Šim jēlvielu kartelim kā kontragents būtu vajadzīgs kopējais rūpniecības kartelis. Kā pirmo praktisku starptautisku karteļu piemēru varētu pievest tērauda trestu. Viņš rāda, kā var tikt ietaupītas prohibitīvas muitas. Līdz šim noslēgtiem karteļiem parasti ir horizontālas saistības, kā piem. tērauda un kalija ražotāju apvienības. Kā pirmā pakāpe kopējā Paneiropas rūpniecības karteļa dibināšanai varētu būt Paneiropas iepirkšanas biroja radīšana. Pateicoties tam Paneiropas rūpniecība varētu kļūt par ievērojamu varas faktoru attiecībā pret jēlvielu ražotājiem. Caur šādu kopēju iepirkšanas biroju atsevišķu valstu rūpniecības tiktu tuvinātas viena otrai. Šis kopējs birojs, šī pirmā apvienošanās būtu ceļa atbrīvotājs turpmākām apvienībām. Tālākā Paneiropas saimniecības forma būtu kopēja kombinēta horizontāla un vertikāla visu rūpniecības fazu visās nozarēs apvienošana. Tā varētu būt jauna vēl paplašināta karteļa forma. Šim koncernam būtu netikai kopēja iepirkšana un pārdošana, bet arī kopēja kalkulācija. Būtu jārada kooperācija starp darba devējiem un darba ņēmējiem. Arī pretešķības starp patērētāju un ražotāju vajadzētu iznīcināt. Paneiropas karteļa uzdevums nebūtu Paneiropas rūpniecības nostādīšana pret Z. Amerikas jeb

Japanas event. angļu-indiešu rūpniecību un tās konkurenci, bet galvenām kārtām racionalizācijas procesa izvešana, būtu jāizslēdz divi nevēlami momenti: tehnisku uzlabojumu apstāšanās un cenu diktēšana. No šiem diviem momentiem Paneiropas kartelim ir jābūt brīvam. Attiecībā uz to, kādi varētu būt šī Paneiropas karteļa rezultāti, Deutsch's saka, ka vispirms tiktu ietaupīts darba spēks, pacelta uzņēmumu darbības spēja, pateicoties tailorizācijas izvešanai varētu samazināt cenas, pateicoties palielinātai nodarbinātībai varētu paaugstināt algas, daudz jauno strādnieku varētu ielikt jaunorganizētās ražošanas nozarēs un pateicoties racionalākām darba metodēm cenu pazemināšanai kļūtu mazāka ārzemju konkurence. Pie šī darba būtu līdzīgi jāstrādā Paneiropas valšļu valdībām. Tāpat kā Paneiropas politiskai rašanai ir nepieciešama dažādu partiju apvienošanās, tāpat saimnieciskai apvienošanai ir nepieciešamas saimnieciskas fuzijas, kuras vedīs pie valsts un privātā kapitalisma savstarpējās tūvošanās. Šāda saimnieciskai koncentrācijai kā sekas var būt tālu ejoša demokratizēšanās. Šāda Paneiropas karteļa dibināšana galvenās priekšrocības dotu darba ņēmējiem. Ja arī no sākuma tiktu atlaisti, pateicoties racionalizācijas procesa izvešanai, daudzi strādnieki, tad tomēr drīz caur uzņēmuma paplašināšanu un jaunu ražošanas nozaru klātnākšanu atkal atrastu darbu. Deutsch's domā, ka

tas būtu labākais līdzeklis Eiropas bezdarba iznīcināšanai. Karteļu nozīme Paneiropai nepastāv tikai iekš tam, ka tie varētu būt kā zinams pretlīdzeklis pret jēlvielu ražotāju apvienībām, bet nozīmētu, pateicoties kopējam iepirkšanas birojam, jēlvielu cenu diktēšanas izslēgšanu, aizsargmuitu nevajadzību, darba apstākļu uzlabošanu, algas uzlabošanu, bezdarba samazināšanos un pie pareizas konstrukcijas arī vispārēju tūvošanos starp darba devējiem un darba ņēmējiem kopējām ražošanas interesēm.¹⁾

Kā no augšējā Deutsch'a raksta atreferējuma redzams, Paneiropas idejas nesēji un veicinātāji ar Paneiropas uniju priekšgala sagaida lielas lietas no rūpniecības koncentrēšanās. Viņi gribētu redzēt šo koncentrēšanos pateicoties uzņēmēju iniciatīvai jeb arī valsts spiedienam noejot tik tālu, ka nodibinātos kopējais Paneiropas rūpniecības kartelis, kurš varbūt vēlāk pieņemtu arī tresta formu. Ar to rastos milzīgs virstrests, kurš būtu ārkārtīgi liels un spēcīgs saimnieciskais faktors. Eiropas rūpniecību šī apvienība varbūt nostādītu izdevīgākā stāvoklī pasaules saimniecībā, t.i. izdevīgākā un labākā nekā līdz šim, bet nelaime tā, ka šis kartelis jeb trests atrastos nedaudzu privātkapitalistu rokās. Viņa vara kalpotu šo privāto uzņēmēju peļņas interesēm, bet mazāk reķinātos ar vispārības un patērētāju interesēm, kuri būtu Paneiropas iedzīvotāji.

1) Dr. Deutsch. "Paneuropa" 1927. Nr.3. 19.-27.lpp.

Paneiropas ideja, t.i. Eiropas valšņu saimnieciskā kopdarbība sāk spert pirmos konkrētos soļus. Tie ir muitas pamiera konference. Turpmākie soļi un viņu panākumi lielā mērā protams atkarasies no lielo privāto uzņēmēju izturēšanās. Šinī ziņā nevar paiet garām nepieminot lielos amerikāņu trestus. Viņi savās ekspansijas tieksmēs, cenšoties iekarot un dabūt savā saimnieciskā atkarībā citas valstis, labprāt gribētu redzēt tās saskaldītas un ekonomiski vājas. Eiropas valšņu saimnieciskā apvienošanās un līdz ar to ekonomiskā spēka pieaugšana būtu pret viņu personīgām interešēm. Lielā mērā tamdēļ arī tik bieži tiek pacelts troksnis par to, ka Eiropas valšņu saimnieciskā apvienošanās ir vienkārša lielāka un spēcīgāka ieroča radīšana cīņai pret Amerikas vareno trestu varu un ^{to} Eiropas saimnieciskās iekarošanas tieksmēm.

Eiropas apvienotās valstis faktiski varētu iztikt bez savām kolonijām, t.i. vajadzības gadījumā varētu prasības pēc kokvilnas atvietot ar liniem un mākslīgu zīdu, zalpetra ar gaisa amoniaku un arī jaunie tehniskie panākumi mākslīgas gumijas ražošanā sola jaunas izredzes. Visvairāk nepieciešama ir franču Ziemeļ-Afrika, kurā atrodās vislielākie fosfātu slāņi. Eiropas valstīm trūktu vēl kafijas, tējas, kakao u.t.l.

-----

2. No Baltijas valšņu un to apvienošanas problēmas un speciāli Latvijas viedokļa.

Vispārējs trestu iespaids no mazo, ekonomiski vājāko valšņu viedokļa.

Ir jau daudz runāts par trestu un vispārīgi uzņēmumu apvienību lielo varu, lielo kapitāla spēku, kuru viņi iegūst pateicoties spēku un kapitālu koncentrācijai. Šī vara ir tik liela, ka atstāj lielu iespaidu netikai uz citu uzņēmumu darbību, apkaņo un iznīcina tos, bet atstāj lielu iespaidu pat uz veselu valšņu saimniecisko dzīvi. Ir jau runāts par lielo trestu ekspansijas tieksmēm un par viņu iespaidu uz mazām un ekonomiski vājām valstīm. Baltijas valstīm, sevišķi Latvijas, Lietavai un Igaunijai, arī kā mazām un finansiēli ne sevišķi spēcīgām valstīm, ir šis jautājums no liela svara. Vispirms tas ir no svara attiecībā uz trestu cenu politiku, caur ko valstīm nākās aizpludināt savu valutu lielākā apmērā pateicoties augstām trestu ražojumu cenām, resp. pārmaksāt lielas summas, kā tas piemēram ir attiecībā uz kaliju un cementu, kurus

Latvija lielā daudzumā iepērk no Vācijas kalija un cementa sindikātiem. Otrkārt, no svāra ir nacionalās rūpniecības iekāršana no lielo starptautisko trestu puses, uzpērkot attiecīgos vietējos uzņēmumus un iegūstot monopolu veselās rūpniecības nozares laukā, kādu iekāršanas politiku vislielākā mērā Baltijas valstīs ir izvedis Zviedru sērko-
ciņu trests. Treškārt, no svāra ir trestu iespaids patei-
coties savam milzīgam finansiēlam spēkam uz visu attiecīgas
valsts saimniecisko, politisko un tiesisko attīstību, se-
višķi kas attiecas uz tautas pašnoteikšanas tiesībām, ku-
ras var tikt apdraudētas un ierobežotas no lielo trestu
pusēs, resp. ierobežota suverenitāte, kā piem. Zviedru
sērko-
ciņu tresta līgumā ar Igaunijas vāldību un zināmā
mērā arī līgumos ar citām Baltijas valstīm un tāpat arī
Latviju. Par to runa būs vēlāk specialī runājot par
trestu attīstības sakarību ar tautu pašnoteikšanas tiesī-
bām. Runājot specialī par Baltijas valstīm nevar pāiet
garām Baltijas valšņu saimnieciskās apvienošanās problemai.
No sākuma domātai visu Baltijas valšņu, t.i. no Polijas
līdz Somijai, apvienošanas iespējamībai un vēlāk pat Lat-
vijas - Igaunijas muitas unijai stājās ceļā daudzi dažādi
šķēršļi. Kā viens no lielākajiem šķēršļiem bija saimniecisko
uzņēmumu dažādas intereses katrā valstī un tāpat dažādu
uzņēmēju apvienību interešu pretešības dažādās valstīs.

Varētu jautāt, ka, vai tādā gadījumā, ja starp Baltijas valšņu uzņēmējiem pastāvētu ciešas saites, tas lielā mērā nepalīdzētu atrisināt šo Baltijas valšņu apvienošanās problēmu. Faktiski šīs interešu pretešības starp Baltijas valšņu neapvienotiem uzņēmējiem nav sevišķi lielas un arī lielu nozīmi. Tomēr viņas ir pietiekoši lielas, lai radītu šķēršļus šīs lielās Baltijas valšņu apvienošanas idejas izvešanai. Lielā mērā savstarpēju apvienošanos traucē arī tas apstāklis, ka šo rūpniecības dažādu nozaru stāvokli lielā mērā uztur aizsargu muitas un arī Baltijas valšņu rūpniecības uzņēmumu ne sevišķi spēcīgais finansiēlais stāvoklis. Lielie ārpus Baltijas valstīm stāvošie trestī, piem. Zviedru sērskociņu trests, kuriem ir liels finansiēls spēks, ir spējīgi iekārot šo valšņu vienu otru rūpniecības nozari. Protams, lieliem starptautiskiem trestiem, viņu vājāko zemju saimnieciskās iekārošanas laukā nebūtu sevišķi patīkami redzēt veidojamies no Latvijas, Igaunijas un Lietavas lielāku kopēju ekonomisku faktoru.

To var vispārīgi sacīt no mazo ekonomiski vājāko valšņu viedokļa. No šo valšņu viedokļa trestu iespaids nozīmē cīņu pret šo trestu ekonomiski vājāko valšņu saimnieciskās iekārošanas tieksmēm un bailes nonākt šo trestu saimnieciskā atkarībā. Šī nonākšana atkarībā var noiet tik

tālu, ka var tikt apdraudētas un ierobežotas saimnieciskās pašnoteikšanas tiesības. Par to runa speciāli būs vēl vēlāk. Šo valšļu saimnieciskā un ciešākā apvienošanās turpretim nozīmētu sava saimnieciskā spēka pieaugumu un nostādītu šīs tagad vienotās valstis daudz izdevīgākā un nodrošinātākā stāvoklī pret šiem trestiem. No šī viedokļa būtu veicinama arī Baltijas valšļu apvienošanās.

3. N o A m e r i k a s S a v. V a l š ķ u v i e d o k ļ a.

P a n - A m e r i k a s p r o b l e m a.

Starp citām pasaules saimnieciskām valšķu apvienībām lieliem saimnieciskiem valšķu blokiem ir jāpiemin Z.A.Sav. Valšķu tieksme nodibināt lielu pasaules saimniecisku valsti Pan-Ameriku. Lai sasniegtu šo mērķi, ir jāatkaŗo no Anglijas Kanada, ir jāiekaŗo, protams saimnieciski, Vidus-Amerikas valstiņas un ir jādabon zem sava iespaيدا Dienvid-Ameriku, kur vēl stiprs ir agrākais Spānijas un Portugales iespaids. Amerikaņu valdība izlieto dažādus politiskus ieročus šā milzu pasaules saimnieciskās vienības - Pan-Amerikas radīšanai zem savas virskundzības. Galvenie ieroči tomēr paliek saimnieciskās iekaŗošanas laukā un tur vislielākā nozīme pagaidām ir Z.Amerikas Savienoto Valšķu trestu panākumiem citu valšķu saimnieciskās dzīves iekaŗošanā. Vislielākie panākumi līdz šim ir bijuši Vidus-Amerikas valstīs un vislielāko lomu šeit ir spēlējis t.s. banānu trests. Kā ievērojamākais Pan-amerikanisma priekšpostenis jau kopš 20 gadiem ir bijis šis milzu uzņēmums.

Banānu trests - United Fruite Co. tagad nobeidz

Vidus-Amerikas saimniecisko iekaŗošanu. Viņa iespaids

Vidus -Amerikā ir lielāks nekā visu citu amerikāņu uzņēmumu iespaids kopā.¹⁾

Banānu trests, kā jau minēts, ir politiska Pan-amerikanisma priekšpostenis. Viņa saimnieciskie iespaidošanas līdzekļi piespiež attiecīgās valdības vadīt iekšējās politikas kursu tā, lai tas saskanētu ar amerikāņu kapitāla un līdz ar to arī Z.A.S.Valšņu valdības interesēm. Tas nonāk tiktālu, ka šīs brīvās valstis tiek iespaidotas un starptautisku konfliktu gadījumā viņas uzstājas Savienoto Valšņu pusē. Politisku varas aneksiju veidu S.Valstis likvidēja un tagad Banānu trests sāka spēlēt lielu lomu Z.A.S.Valšņu imperialisma tieksmju Vidus-Amerikā izvešanas labā. Šo trestu var uzskatīt kā prototipu nākotnes iekarošanas ieročiem, ar kuriem lielās finansielās un politiskās valstis iekaros mazās un koloniju tautas neskatoties uz formālu pašnoteikšanas tiesību atzīšanu.²⁾

---

1) Bitter, Die Eroberung Mittel-Amerikas durch den Bananen-Trust. 1921. 10.lp.

2) t.p. 144.lp.

4. N o L i e l b r i t a n i j a s v i e d o k ļ a.

Ko nozīmētu rūpniecības koncentrēšanās un trestu attīstība Anglijai, par to jau tika runāts nodaļā par vispārējo rūpniecības koncentrēšanos Anglijā. Tur tika konstatēts, ka rūpniecības koncentrēšanās trestu formā, kuŗa tur nebija sevišķi attīstījusies, var vienīgā palīdzēt Anglijas rūpniecībai kļūt konkurences spējīgai pasaules tirgū. Lielāka koncentrēšanās, lielāku saimniecisku faktoru trestu veidā rašanās, var palīdzēt Anglijai vieglāk izvest savas imperialistiskās tieksmes un palīdzēt paturēt iekarotās pozīcijas. Anglijai lielas galvassāpes rada vietējās rūpniecības rašanās viņas kolonijās. Šīs rūpniecības rašanos un tās regulēšanu būs vieglāk iespaidot ciešāki organizētiem un apvienotiem Anglijas uzņēmējiem lielākās spēcīgākās saimnieciskās vienībās. Tas nozīmētu arī stāvokļa uzlabošanos cīņā pret Z.A.S.Valšķu lieliem trestiem, kuŗi Anglijas uzņēmējus sāk arvien izspiest no viņu agrākām pozīcijām saimnieciskā laukā, kā piem. banānu tresta panākumi angļu saimnieciskā iespaida mazināšanā Vidus-Amerikas valstīs.

5. No Padomju Krievijas viedokļa.

Raugoties no Padomju Krievijas viedokļa uz trestu attīstību privāti kapitalistiskās valstīs, tiem varētu būt priekš Padomju Krievijas divejāda nozīme. Vispirms varētu sacīt, ka šo trestu attīstība tūvina kapitalistiskās valstīs tam stāvoklim, no kuŗa ir daudz vieglāk iespējama pāreja uz socialistisko iekārtu. Tas būtu pēc Marksa uzskata parastās kapitāla akumulēšanās sekas. Protams tādas domas tiek izteiktas arī no Padomju Krievijas saimniecisko un politisko vadoņu puses.

No otras puses, t.i. raugoties uz trestu attīstību no kapitalistisko valšļu viedokļa, tas nozīmētu iespējamību vieglāk radīt zināmu saimniecisku bloku pret Padomju Krieviju. Par tādas kopējas saimnieciskas apvienības radīšanu privāti kapitalistisko valšļu uzņēmēju apvienību starpā, kā zināmu pretspēku un faktoru pret Padomju Krievijas ārējās tirdzniecības monopolu, tiek izteiktas domas saimnieciskā literaturā. Padomju Krievija ir itkā liels trests saimnieciskā laukā, pret kuŗu būtu jānostājas arī pēc iespējas vienotām faktoram no privāti kapitalistisko uzņēmēju puses, lai tiktu radīts zināms spēku labvēlīgāks samērs.

6. N o A z i j a s v a l š ņ u u n k o l o n i j u
t a u t u v i e d o k ļ a.

P a n - A z i j a s p r o b l e m a.

Azijas tautas un valstis atrodas, izņemot gandrīz vienīgi Japānu, zināmā kolonialā vai puskolonialā atkarībā no Z.A.S.Valstīm, Lielbritānijas un dažām Eiropas valstīm. Tādēļ par viņu viedokli attiecībā uz trestu attīstību tanīs valstīs, kurās tur viņu atkarībā, varētu teikt to pašu, kas jau iepriekš sacīts par kolonijām. Katras tautas, arī atkarībā nonākušas, vai tā būtu saimnieciska vai politiska, cenšanās ir kļūt saimnieciski un arī politiski neatkarīgai un patstāvīgai un veidot savu saimniecisko attīstību saskaņā ar savām personīgām un visas pasaules saimniecības vispārējām interesēm, bet nevis kalpot kādas atsevišķas valsts, t.i. savas valdnieces imperialistiskām un tās uzņēmēju apvienību personīgām peļņas interesēm. Jo lielāka kļūst trestu vara, jo lielāka tā kļūst arī samērā ar koloniju tautu saimnieciskiem spēkiem. Tā kā koloniju sistema, t.i. varētu teikt citu tautu turēšanas saimnieciskā atkarībā sistema, saskaņā ar trestu personīgām peļņas interesēm, tad varētu teikt, ka viņu lielāka attīstība veicinās koloniju tautu pastāvēšanas ilgumu.

Speciali attiecībā uz Ķīnu ir jāsaprot, ka baltās rāsas uzņēmēji un to apvienību personīgās peļņas intereses, pateicoties kurām tie uzsāka saimnieciskus sakarus ar Ķīnu, atmodināja šo milzeni, kurš gulēja jau daudzus gadusimtus. Kad pamodinātā Ķīna sāka tiekties pēc saimnieciskās neatkarības, tad trestī centās darīt visu iespējamo, lai Ķīna neiegūtu šo neatkarību. Par to, ka Ķīnā ļoti lielā mērā iespaido politiku, rada savstarpējus konfliktus un tos vienādā vai otrādā virzienā nokārto atsevišķo trestu priekšstāvji, ir sarakstītas pat grāmatas.

Azijas tautas, galvenām kārtām dzeltēnās rāsas, meklē ceļus savu spēku koncentrācijai. Pa daļai sakarā ar to ir pacēlusies Pan-Azijas problēma. Protams tās priekš Azijas tautām labvēlīga atrisināšana var daudz palīdzēt viņu neatkarības iegūšanā. Tomēr attiecībā uz Pan-Azijas problēmu ir jāsaprot, ka konkrētā darbā, kurš tiek veikts šinī laukā, lielu iespaidu ir ieguvušas Z.A.S.Valstis un šo problēmu un tās atrisināšanu lielā mērā Z.A.S.Valstis izlieto kā ieroci sava iespaida stiprināšanai Azijā. Z.A.S.Valstis atbalsta dažādus specialus institutus, kuri darbojas Pan-Azijas problēmas laukā. Tāpat Z.A.S.Valstis atbalsta Azijas studentu

studijas Savienotās Valstīs un ir lielā mērā pievilkusi tos savai zemei.

Uz Azijas daudzo un sarežģīto problēmu atrisināšanu trestu varas pieaugšana un līdz ar to tās iespaids pieaugšana saimnieciskā darbības laukā Azijā var atstāt lielu iespaidu. Viņu iespaids var būt lielā mērā labvēlīgs vai nelabvēlīgs tā saucamo "dzelteno briesmu" palielināšanā vai pamazināšanā. Ja par tādām briesmām var citiem līdzīgi runāt, tad gan liekas, ka trestu lielāka pieaugšana un vēl lielāka koncentrēšanās drīzāk var šīs "briesmas" palielināt, sevišķi, ja ievēro to, ka tresti vadās galvenām kārtām no savām personīgām lielākas peļņas interesēm.

V. Trestu koncentrēšanās un
monopola stāvokļa iegūšanas ie-
spējamās robežas un iespējama
grupēšanas centrs.

1. Vai iespējama visas ražo-
šanas koncentrēšanās vienā trestā.
Vai iespējams pilnīgs monopols.
"Organizētā kapitalisma" problēma.

Visā darbā jau tika konstatēts, ka notiek arvien lielāka tautas bagātību, kapitalu un uzņēmumu koncentrēšanās. Varētu sacīt, ka uzņēmumu koncentrēšanās lielā mērā atrodas pamatā. No šīs koncentrēšanās turpmākās attīstības sagaida ļoti daudz. Privāto uzņēmēju stāvokli tas lielā mērā padara spēcīgāku. Viņu finansiālā vara arvien vairāk pieaug un viņi var tagad vieglāk izvest savu personīgo peļņas interešu apmierināšanu. No otras puses tiek teikts, ka šī koncentrēšanās noved privāto kapitalismu uz tās attīstības pakāpes, no kuras ir ļoti viegla pāreja uz socialistisko saimnieciskās dzīves sistemu. Tas lielā mērā atkarātos no koncentrācijas

pakāpes. Ja šī koncentrācija noietu tik tālu, ka visa ražošana un saimnieciskā darbība būtu koncentrētas viena jeb nedaudzu trestu rokās, tad šī pāreja būtu vieglāk iespējama.

Privātā kapitalisma saimnieciskās sistēmas raksturīgā un nevēlamā īpašība bija un arī lielā mērā ir ražošanas anarchija. Tādā veidā varētu izteikties tamdēļ, ka pateicoties ražošanas resp. uzņēmumu koncentrācijai ir ražošanā ienests itkā zināms plāns. Sevišķi, ja kāda ražošanas nozare ir koncentrēta nedaudzos jeb vienā nacionalā jeb starptautiskā trestā, arī kartelī, tad šinī ražošanas nozarē jau tiek lielā mērā novērstas ražošanas anarchijas sliktās sekas, līdz tam laikam kamēr konkurences jeb citu apstākļu dēļ attiecīgās uzņēmumu apvienības nav spējīgas vairs tik sekmīgi regulēt attiecīgas ražošanas nozares produkciju.

Organizētā kapitalisma jeb kā to arī mēdz saukt ultra-imperialisma teorija pieder socialdemokratu priekšstāvjiem. Daudz šīs teorijas izveidošanas laukā ir darījis Hilferdings. Šī teorija savā pamatā izteic apmēram sekošas domas: Koncentrācijas, t.i. ražošanas koncentrācijas un kapitalu centralizācijas liela augšana kapitalistiskās valstīs un pārvēršanās milzīgos monopolos, rada apvienības, kuŗas pilnīgi kontrolē veselās tautsaimniecības nozares.

Konkurenci nomaina monopols, pazūd kapitalistisko krīžu galvenie iemesli - pretešības starp sabiedrības ražojošiem spēkiem un kapitalisma ražošanas attiecībām. Pazūd kapitalismam piemītošā ražošanas anarchija un tās vietā nāk ražošanas un noieta plānveidīgā sistema, kuŗu izved monopolistiskās apvienības: pa horizontāli - karteļi un sindikāti, pa vertikāli - koncerni un tresti. Varenu starptautisku monopolistisku apvienību rašanās izplata organizēta kapitalisma tendences ārpus atsevišķu tautsaimniecisku organismu rāmjiem un rada izdevīgus apstākļus mierīgai visas pasaules finansistu un rūpnieku apvienošanai miera ceļā un universalā karteļa jeb virstresta rašanai, kuŗš plānveidīgi vadītu vispasaules saimniecisku organismu. Varētu sagaidīt "virsimperialisma" periodu, t.i. ilgstošu mieru starp tautām militarisma lomas un kara briesmu mazināšanos. Kā politisku šī perioda iestāšanās priekštecī un vēstnesī varētu uzskatīt Tautu Savienību, kā ekonomisku priekštecī - starptautiskās kapitalistu ekonomiskās savstarpējās saites. Organizētais kapitalisms ir tieša pakāpe uz socialismu un tamdēļ strādniekiem jāņem visaktīvākā dalība šīs jaunās ekonomiskās iekārtas uzbūvē. 1)

Organizētais kapitalisms patiesībā nozīmē principielu brīvās konkurences kapitalistiskā principa atvietošanu ar

1) Mirov. hoz. i mirov. politika. 1929. Nr.10. M.Bach. 33.lp.

socialistisku plānveidīgas ražošanas principu. Mūsu paaudzei ir uzstādīts uzdevums pārveidot ar valsts, ar apzinīgas sabiedriskās regulēšanas palīdzību šo kapitalistu organizēto un vadīto saimniecību par saimniecību, kuŗa tiktu vadīta no demokratiskas valsts. Slēdziens, ka problema, kuŗa ir uzstādīta mūsu paaudzei, nevar būt nekas cits, ka socialisms. Tā saka Hilferdings.¹⁾

Marksa mācība par kapitalistisko valsti kā buržuazijas virskundzības ieroci, Hilferdings atvieto ar mācību par saimniecisku demokratiju un aktīvu socialdemokratijas līdzdalību organizētā kapitalisma uzbūvē. Hilferdings saka, ka Markss ir zināms pastrīpojis izšķirošo valsts pazīmi, norādot, ka valsts jāuzskata netikai kā politisku institutu, bet arī no viņas socialā satura viedokļa, kas pastāv iekš tam, ka valdošā šķira izlieto valsts aparatu savas varas uzturēšanai, bet šis Marksa dotais apzīmējums nav valsts teorija jau tandēļ, ka viņš attiecas uz visām valstiskām izveidošanām no paša šķiru sabiedrības eksistēšanas sākuma, tai laikā, kad mums svarīgi ir konstatēt valsts at-tīstības relatīvās pazīmes.²⁾

Organizētā kapitalisma teorija jau parādās pie Bernšteina. Bernšteins ar savu trestu kā organizētas saimniec-

---

1) "Sozialdemokratischer Parteitag in Kiel", 1927. 168.lp.
2) " " " " " 170.lp.

cības veidoli, ar savām bez krīzes, bez kara arvien vairāk harmoniski attīstošā kapitalisma perspektīvē ir tūvs virsimperialisma idejai. Ideja par organizēto kapitalismu sastopama vēl agrāk Sen-Simona mācībā. Viņa "asociācijas" nav nekas cits, ka milzīgu apmēru tresti unkoncerni, kuŗi rada "viendabīgu regulēšanu" un "ražošanas organizāciju". Pastāvīgās harmonijas ideja starp ražošanu un patēriņu, kuŗu sludina Sen-Simons, nav nekas cits, ka "saimnieciskās demokrātijas" un "rūpniecības miera" idejas.¹⁾ Vislielākā interese ir Kautska virsimperialisma teorijai. ar kuŗu viņš nāca klajā 1914-1915.gadā vācu socialdemokrātu organā "Neue Zeit". Viņš saka, ka: 1) Nevar neatzīmēt apbruņošanas turpināšanas pēc kara ekonomisko nepieciešamību. Tālākā apbruņošanā kapitalistu šķira visumā nav ieinteresēta. 2) Sakarā ar lielāko banku un miljardieru uzņēmumu asu konkurenci radās doma par lielo finansielo spēku, kuŗi aprija mazos uzņēmumus, kartelēšanu un trestēšanu. Tādā kārtā pasaules kara rezultātā var rasties lielāko imperialistisko vienību savienība, kuŗa padarīs galu viņu militārai sacenšībai. 3) No tīri ekonomiskā redzes viedokļa nav izslēgta iespējamība, ka kapitalisms pārdzīvos vēl jaunu fāzi, karteļu iespaida uz ārējo politiku pastiprināšanas fāzi, t.i. virsimperialisma (ultra-imperialisma)

---

1) M. Bach, Nr.10. Mirov. hoz. i mirov. polit. 1929. 34.lp.

fazi. Ar to vajaga tikpat enerģiski cīnīties, kā ar imperialismu, bet kuŗa briesmas neatrodas apbruņošanas pastiprināšanas un miera apdraudēšanas laukā, bet citos apstākļos.

4) Tagadējo imperialistisko politiku var izspiest ultra-imperialistiskā, kuŗa nacionālo finansu kapitalu/^{savstarpējās} cīņas vietā dos un radīs visas pasaules kopēju ekspluatēšanas iespējamību no starptautiski apvienotā finansu kapitāla puses.

Kautskis sacīja, ka šī jaunā kapitalisma faze ir domājama, bet vai viņa iestāsies, to nevar noteikt.¹⁾ Kautskis turās pie uzskata, ka imperialismis arvien vairāk samazinas. Pēc pasaules kara draudi no imperialismā puses ir vēl vairāk samazinājušies. Koloniju sadalīšanā ir jau notikusi un koloniju tautas arvien vairāk uztraucas un sacēlas pret valdošām nacijām. Pēdējām kļūst arvien grūtāk paturēt iekaroto. Kautskis saka tālāk, ka ja arī rodas konflikts starp Eiropas valstīm koloniju dēļ, tad uzvarētāju ieguvums kļūst arvien mazāks. Kara briesmas un izdevumi tai pašā laikā ir ievērojami palielinājušies. Kautskis nenoliedz imperialistu tiekšanos paplašināt savu teritoriju. Viņš saka, ka lielo finansu kapitalistu cenšanās pēc pastāvīgas ekspansijas un viņu ekspluatējamo objektu pieaugošā monopolizēšana arvien pieaug, bet ne samazinas. Tomēr šie finansu kapitalisti zin arī citus līdzekļus un metodes sa-

1) K.Kautsky. "Die Neue Zeit" 11.IX.1914. un 16.23., 30.IV. 1915.

vu mērķu sasniegšanai, t.i. tādās metodēs, kuŗas izmaksā mazāk un ir mazāk bailīgas nekā karī starp valstīm. Attiecībā uz to, kādas ir šīs metodēs, Kautskis saka, ka mēs esam iegājuši starptautisku karteļu un trestu, starptautisku finanšu kapitalu organizaciju periodā. Šie faktori iespaidos lielo valšķu ārējo politiku, neatkarīgi no tā kolonია-lās politikas pretspara, kuŗš iziet no socialistiskā proletariata un kuŗu tas pēc iespējas attīstīja jau pirms pasaules kara.¹⁾

Šie uzskati ir tuvi otrās (II.) internacionales uzskatiem. II.internacionales Briseles kongresā 1928.gadā rezolucija attiecībā par pēckara ekonomisko stāvokli un strādnieku šķiras ekonomisko politiku saka, ka pēckara laikmetu raksturo spēcīga arvien varēnāku organizaciju izveidošanās. Arvien lielākā daudzumā dažādās ražošanas nozarēs individualistiskā kapitalisma un brīvās konkurences vietā parādās privāt-monopola organizētais kapitalisms. Monopolistisko organizaciju attīstība soļo pāri nacionalām robežām un arvien pieaugošā kārtā attīstās starptautiskie karteļi un tresti. Starptautiski karteļi un tresti rāda, ka arvien vairāk attīstās ražošanas anarchijas novēršanas faktori un rodās faktori pārejai un plānveidīgu pasaules saimniecības vadīšanu.²⁾

1) M.Bach. Mirov. hoz. i mirov. polit. Nr.10. 1929. 36.lp.

2) "Dritter Kongress der sozialistischen Arbeiter-Internationale", 1928. Bd. II. 20.-22.lpp.

Socialdemokratiskais teoretiskais Dekers organa

"Gesellschaft" saka, ka pašreizējais kapitalisms, protams, nav novērsis konkurences cīņu par tirgiem un jēlvielām, viņš ir to ievadījis tikai jaunā gultnē. Tomēr aiz bailēm masu priekšā un tāpat savas internacionālās organizācijas dēļ viņš tagad vairāk nekā agrāk tiecas pēc ekonomiskā un politiskā internacionālisma, piekopj starptautisku vienošanās politiku un zināma veida oportunistisku pacifismu.¹⁾

Attiecībā uz Eiropas tērauda karteļu dibināšanos

"Vorwärts" izteicās, ka ekonomikas internacionalizācijas tendence ir tā saistīta ar kapitalismu, ka nebūtu nozīmes ar viņu cīnīties. Pēc tautu savstarpējas neieredzanas un savstarpēja naida perioda var cerēt, pateicoties dažādu valšņu kapitalistu grupu savstarpēju apvienību noslēgšanai, uz zināmu politiskās un saimnieciskās sasprindzinātības samazināšanos²⁾.

Tādā kārtā organizētā kapitalisma teorija un jaunās virsimperialisma eras teorija konstatē konkurences atmiršanu, krīzes izbēgšanas iespējamības un plānveidīgās ražošanas izveidošanas kapitalisma rāmjos un kara izbēgšanas iespējamības. Teoretiski varētu līdz ar Hilferdingu sacīt, ka monopola robežas ir bezgalīgas un ka teoretiski iespējams

1) Decker, "Der Kapitalismus von heute", "Gesellschaft. August, 1928.

2) "Vorwärts", 1.X.1926.

ka katras atsevišķas valsts saimniecību vadītu viens milzu trests un ka visu valšņu tresti savstarpēji vienosies un radīs "virstrestu", kurš vadīs jau ne atsevišķu valšņu, bet visas pasaules saimniecību. Ja tas tiktu realizēts, tad protams pazustu konkurences, krīzes un kari un iestātos virsimperialisma periods.

Paceļas liels jautājums un šaubas vai monopolistiskā kapitalisma reālais stāvoklis var absolūti iznīcināt ražošanas anarchiju un var "miera ceļā" sadalīt pasauli starp kapitalistiskām apvienībām. Šeit paceļas jautājums arī par konkurences un monopola savstarpēju iedarbību, iespaidu un vai monopols, kurš izaug no brīvas konkurences, novērš to un iznīcina jaunas konkurences rašanās iespējamības. Viss tas var spēlēt ļoti lielu lomu absolūtā virstresta monopola stāvokļa rašanai. Par monopola un konkurences savstarpējām attiecībām nāksies runāt vēl teoretiskā daļā. Ja konkurence pāriet monopolā un no otras puses/monopols nevar iznīcināt pilnīgi konkurenci, tad kļūst ļoti problematisks šis "organizētā kapitalisma" jautājums.

-----

2. Grupēšanas centrs.

Beidzot runāt par privāti kapitalistisko uzņēmumu koncentrēšanos, kuŗa pēc citu domām var noiet pat līdz nedaudzu jeb pat viena tresta, t.i. virstresta, rašanai, ir jāapstājas pie jautājuma par to, kāds var būt šis grupēšanas centrs. Viens ir skaidrs, ka privātu uzņēmēju apvienošanās un līdz ar to kapitalu un ražošanas saplūšana nedaudzos trestos iet strauju gaitu uz priekšu. Vai tas var noiet tik tālu, kā to saka "virstresta" un "Virsimperialisma" uzskatu priekšstāvji, par to negribu šeit spriest. Tikai vajadzētu konstatēt, kāds ir grupēšanas centrs. Tādā gadījumā būtu jājautā, kāda rūpniecības nozare apvieno ap sevi citas nozares. Kā tādas nozares, ar kuŗām sakari ir gandrīz visām citām pārējām rūpniecības nozarēm, ir ķīmijas rūpniecība un enerģijas ražošanas nozare. Un tiešam, redzot pasaules elektrības ražošanas tresta attīstību un redzot arī I.G.Farbenindustrie tresta attīstību u.c. tamlīdzīgu nacionalās robežās un starptautiskā kā arī vispasaules apjomā, var nākt pie zināma slēdziena, ka šīs abas nozares ir bijušas un būs galvenie centri, ap kuŗiem grupēsies visu pārējo rūpniecības nozaru uzņēmumi. Līdz šim lielāka nozīme kā

grupēšanas centram bij ķīmiskai rūpniecībai, bet pēdējā laikā sāk arvien vairāk pieaugt elektrības enerģijas ražošanas nozarei. Tomēr jāievēro arī ka arvien ciešākās saites rodas starp ķīmisko rūpniecību un enerģijas ražošanas nozari. Sintetiskā ceļā iegūtās degvielas sāk spēlēt arvien lielāku nozīmi un ķīmiskā rūpniecībā arvien lielāku nozīmi sāk spēlēt elektrība.

Tūvāk pie šīm problemam autors negrib apstāties, tikai izteikt zināmu pētījumu gūto iespaidu, kā saites starp ķīmisko un enerģijas ražošanas nozarēm kļūs arvien ciešākas, varbūt pat saplūstot kopējos trestos. Un tādā gadījumā tas, ievērojot līdzšinējās koncentrācijas tendences, būs visas saimnieciskās darbības koncentrācijas centrs.

VI. Trestu attīstība un privātā kapitalisma nākotne.

Visas saimnieciskas dzīves attīstība ir cieši saistīta tagadnē ar viņas faktoru - trestu attīstību un otrādi. Trestu attīstība iespaido visas saimnieciskās dzīves attīstību un arī tāpat var sacīt, ka trestu attīstību ir izsaukusi visas saimnieciskas dzīves vēsturiskā attīstība. Metot skatu nākotnē un jautājot jau darba virsrakstā ciktālu iespējama trestu attīstība, t.i. kurp viņa iet, ir līdz ar to arī jājautā: kurpiet visas saimnieciskās dzīves nākošās gaitas. Viss darbs tika veltīts tam, lai parādītu trestu attīstības tendences un iespaidu uz saimniecisko dzīvi. Bet saimnieciskās dzīves vēsturiskā attīstība iet savu gaitu un vēstures rats griežās lielā mērā pats no sevis. Paceļas jautājums, kāda ir šī saimnieciskās vēstures rata griešanās un ko tas rāda attiecībā uz nākotni. Līdz ar to būtu zināmā mērā atbildēts un redzams, kas gaida trestus nākotnē.

Runājot attiecībā par visu saimnieciskās dzīves attīstību ir jāpiemin prof. Oncken'a domas viņa "Geschichte der Nationalökonomie" pie viņa vispārējā redzes stāvokļa

konstatēšanas. Metot skatu pagātnē redzam, ka pirmā attīstības pakāpē bija augstāko cilvēka interešu regulēšana, t.i. garīgā šķira. Viņas uzdevums bija regulēt attiecības ar augstāku pārdabisku varu. Kā otra pakāpe bija laicīga bruņinieku, karotāju šķira. Viņi pārvaldīja tautas laicīgas varas un tiesiskas attiecības. Viņu aizsardzībā organizējās trešā ražošanu veicinošā šķira (Nährstand). Beidzot paliek ceturrtā jeb strādnieku šķira (proletariats), kuŗš kalpo citām sabiedrības klasēm, ir bez īpašuma un pārtiek no savu roku darba. Šī četrkārtīgā iedalīšana velkās cauri visai pasaules vēsturei. Katra klase meklēja iespējamības padarīt par valdošu savu interešu viedokli. Katras šķiras cīņa valdošās lomas iegūšanai bija dažāda un izteicās dažādā formā sakarā ar sociāliem jautājumiem, kādus tie izsauca. Šiem sociāliem jautājumiem visos laikos nav bijis vienāds saturs. Kad bija garīdznieku šķiras cīņa par valdošo stāvokli sabiedrībā, tad galvenām kārtām viss koncentrējās ap teoloģiskiem strīdus jautājumiem, ar kuriem bija saistīta sociālā cīņa. Kad pret garīdznieku šķiru sāk cīnīties bruņinieki, resp. karotāju šķira, tad paceļas militāri un tiesiski jautājumi. Kad tiem seko trešā šķira ieroču cīņā, tad pamatā nāk tirdznieciskās politikas intereses un tās cenšās atspiest militāri-politiskās intereses. Un beidzot, kad nāk ceturrtās šķiras interese, tad par kau-

jas sauciena pamatu nāk strādnieku intereses. Pirmā gadījumā praktiskais mērķis ir teokratijas radīšana, otrā - aristokratijas un vasaļu varas, trešā gadījumā - konstitucionēlas pilsoņu jeb tirdznieciskās valsts radīšana un ceturtnā gadījumā proletariešu diktatura. Šāds šķiru četrkārtīgs iedalījums sevišķi asi parādās pie veciem indiešiem un arī pie citām vecu un viduslaiku nacijām. Ne visām tautām ir izdevies pārdzīvot visas 4 pakāpes. Parasti pārtrūkst pavedieni jau kādā starppakāpē aiz dažādiem iekšējiem vai ārējiem iemesliem. Socialtiesiski ir jāuzsver, ka ar katras šķiras kategorijas nākšanu pie varas, valda arī sevišķs īpašuma jēdziens, kuŗš cenšās atspiest citus īpašuma jēdzienus. Garīdzniecības periodā pamatā ir "mirušās rokas" īpašuma jēdziens. Šinī gadījumā īstais īpašnieks ir viņpasaulē atrodošā personība, bet laicīgais īpašnieks ir tikai uzticētās mantas pārvaldnieks, pie kam viņu pie atbildības var saukt no viņpasaules. Valdēt aristokratijai resp. bruņiniekiem (kareivju šķirai) pamatā ir feodalīpašuma jēdziens. Laicīgais valdnieks ir visas zemes kopīpašnieks. Viņš izlien atsevišķus zemes gabalus saviem vasaliem par valsts un militaro dienestu. Ja visi vasaļa cilts locekļi izmirst jeb ja vasalis atteicas, tad īpašums pāriet, t.i. zemes gabals pāriet atpakaļ zemes valdniekam. Šeit ir t.s. dalītais īpašums - virs- un apakš-

īpašums. Pēc tam sekojošais pilsoņu periods dalīto īpašumu pārvērš par absolūtu privātīpašumu. Beidzot nāk ceturtnā šķira ar kopīpašuma paroli, t.i. kopīpašums par labu no sava darba dzīvojošiem iedzīvotājiem - proletariātam. Tā ar socialās attīstības attiecīgo pakāpi mainās arī īpašuma jēdziens un rada savas ārējo institutu formas. Īpašums ir viena "vēsturiska" kategorija. Visas četras formas līdzīgi šķirām ir vēsturiski vienlīdzīgi pilntiesīgas, jo viņas visas izpilda viena blakus otrai nepieciešamas sabiedriskas funkcijas. Arī nākotnē vienmēr baznīcas organisms kalpos reliģiskām interesēm, valsts centīsies nodrošināt iekšējo un ārējo drošību, tautsaimniecības pārvaldīšana kalpos labklājības veicināšanai un beidzot organisms, kuŗš rūpēsies par trūcīgo atbalstīšanu. Viss tas būs sakarībā ar attiecīgo īpašuma jēdzienu. Tikai socialais smaguma punkts katrreiz kritīs citā vietā. Viduslaikos viņš krita garīdzniecībā, jauno laiku sākumā socialais smaguma punkts bija no aristokratijas izaugušā muižniecībā un sākot ar franču revolūciju trešā jeb pilsoņu šķirā un tagad mēs stāvam emansipācijas pa daļai virskundzības iegūšanas cīņā, kuŗu ved ceturtnā šķira. Kopīpašuma jēdziens stāv cīņā ar privātīpašuma jēdzienu, tāpat kā tas agrāk atradās cīņā ar feodalīpašuma jēdzienu un pēdējais savkārt pret "mirušās rokas" īpašuma jēdzienu. Vienmēr runa iet par pavisam legitīmu kustību, kuŗa tikai tad sevī ietver briesmas, ja caur nelegitīmu sacelšanos reformu vietā nāk revolūcija.¹⁾

1) Oncken, Geschichte der Nationalökonomie, 1922. 12.-15.lpp.

Kāda ir vispārējā privāti-kapitalistiskās saimniecības sistēmas attīstības tendence. Kādas vēsturiskas gaitas šī sistēma jau ir nostāigājusi un kādas viņas gaitas ir vēl paredzamas nākotnē. Uz kādas attīstības pakāpes atrodas kapitalisms, t.i. privāti-kapitalistiskā saimnieciskās dzīves sistēma. Tautsaimnieciskā literatūrā ir izteikti bezgala dažādi un daudzi uzskati. Citiem liekas, ka privātā kapitalisma sistēma tikai tagad sāk izveidoties un viņas attīstības kulminācijas punkts, ziedu laiki atrodas vēl tālākā jeb tuvākā nākotnē. Citiem liekas, ka šis kulminācijas punkts ir jau pašreiz sasniegts un sāksies atplūdu laiki, sāksies privāta kapitalisma norietšana, pakāpeniska straujāka jeb lēnāka pārveidošanās citā saimnieciskās dzīves sistēmā. Vēl tālāk, citi domā, ka jau kulminācijas punkts ir pāri un privātā kapitalisma vakars ir jau pienācis. Runājot par vispārējo kapitalisma stāvokli attiecībā uz viņa attīstību, runājot par jautājumu, uz kādas attīstības pakāpes kapitalisms atrodas, ir interesanti atzīmēt tās domas, kādas šinī jautājumā tika izteikuši tautsaimniecības ievērojamākie priekšstāvji "Verein für Sozialpolitik" kopējā sapulcē 1928.gadā no 13.-15.septembrim. Pirmais bij Sombarta priekšlasījums par pārmaiņām kapitalistiskā saimniecības sistēmā. Apmēram

tanī pašā laikā lielu ievēriību saistīja prof. Schmollenbach'a runa, kādā Vīnes kongresā, kuŗa izsauca vispārēju uzmanību un dzīvas diskusijas. Schmollenbach's runāja par saistītas saimniecības perioda iestāšanos. Kā iemeslu viņš uzskatīja tagadējās tehnikas apstākļos rodošos pamata ražošanas izdevumu pieaugumu un viņu izšķirošo nozīmi ražošanai. Lielie ražošanas izdevumi spiež kapitalistus attīstīt produktivitāti līdz maksimumam un ievērojot patēriņa, t.i. noieta tirgus sašaurināšanos, uzņēmēji cenšoties samazināt konkurenci, apvienojas trestos un monopolizācijas organizācijās.

Sombart's savā Ciriķes referatā runāja par jautājumu, kuŗu viņš ir apskatījis arī savā darbā "Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus", t.i. kādā attīstības pakāpē atrodās pašreizējā kapitalistiskā saimniecība. Par šo jautājumu Sombart's rakstīja arī "Weltwirtschaftliches Archiv" XXVIII sējumā, uz ko viņam nākošā 29. sējumā arī atbildēja prof. Eckert's. Viņu slēdzieni iznāca dažādi.

Sombart's saka, pasaules saimniecība atrodas nevis attīstības periodā, bet jau norietēšanas periodā, Tā tad viņš atrodas pārējas stadijā uz jaunu saimniecisku sistemu. Sombart's konstatē pārmaiņas netikai ārējā kapitalisma ietērpā, bet arī viņa iekšējā strukturā. Saimnieciskā strāva,

kuŗu kontrolē monopols un ci regulējošie līdzekļi, neatbilst vairs kapitalisma būtībai. Individualā kapitalisma politika atdod savu vietu saistītas saimniecības periodam. Teritoriālā ziņā notiek zināma nivelēšanās. Kolonīalo un agrarzemju industrializēšanās sekas ir kapitalisma attīstības tempa samazināšanās un viņa pretējā attīstība vecās kapitalistiskās zemēs. Paliek lēnāka kapitāla uzkrāšanās un absolūtā un relatīvā virsvērtība pieaug nesalīdzināmi lēnāk kā agrāk. Kā kapitalisma zēšanas iemeslu Sombart's uzskata darba produktivitātes pieaugumu, t.i. saskaņā ar viņa agrarizācijas teoriju - lauksaimniecības produktivitātes pieaugumu. Sombart's saka, ka attīstība tiek nosacīta tikai ar to, ka mēs pēdējos simts gados pārdzīvojam līdz šim neredzētu un neatkārtojāmu lauksaimniecības pieaugumu. Nākotnē nāksies sajūst neapstrādātas zemes trūkumu, apstāsies saimniecības vadīšanas laupīšanas sistēma un agrāro nāciju eksploācija izteiksies līdz ar viņu industrializēšanos. Šīs trīs parādības, kuŗas veicināja neredzētu lauksaimniecības produktivitātes pieaugumu, pēc Sombart'a domām turpmāk nebūs. Sakarā ar rūpniecības eksporta sašaurināšanos vecās kapitalistiskās zemes būs spiestas paplašināt savu lauksaimniecības bāzi. Ir radusies līdz šim neredzēta plutokratija. Finanšu kapitāls vada pasauli un liek valšku vadītājiem deļot līdzīgi marionetēm pēc savas gribas.

Attiecībā uz nākošās saimnieciskās dzīves strukturu Sombart's runā mazāk, bet tomēr viņš saka, ka var taisīt zināmus pareģojumus. Kā vadošā mēraukla pie tam var būt tikai saimnieciskās sistēmas būtības izpratne. Mums jābūt domāt jaunu saimniecisku formu aplokā.

1) Kapitalistiskās saimniecības sistēma izplētīsies tālu pāri Vakareiropas robežām. Tādēļ sašaurināsies Vakar-eiropas saimnieciskā bāze, kuŗas labklājība tiek būvēta uz citu zemju eksploatacijas; paliks vājāks viņas bagātības pieaugšanas temps un pastiprināsies viņas ekonomiskā pašpietiecība.

2) Kapitalistiskās saimniecības sistēma pārveidosies sakarā ar normalizācijas organizācijas un statistiskuma pastiprināšanos. Viņa pamazām zaudē savas naturalās, individualās un dinamiskās rakstura īpašības.

3) Kapitalistiskās saimniecības sistēma turpmāk neatīstīsies vecās kapitalistiskās valstīs, jo no vienas puses uzglabāsies agrākos apjomos jeb pat attīstīsies priekškapitalistiskās un nekapitalistiskās saimniecības (sistēmas) formas.

(Privāta saimniecība, zemnieku saimniecības, mājrupniecība u.c.). No otras puses arvien lielāku nozīmi iegūst pēckapitalistiskā sistēma (kooperatīvi-sabiedriskā saimniecība, jaukti sabiedriskie uzņēmumi). Saimnieciskais periods, kuŗā mēs ieejam, ir ar visām pārejas perioda pazīmēm: no valdošās

sistemas norietēšanas uz jaunu jaunas saimnieciskas sistemas agrās attīstības periodu. Šī jaunā sistema tieksies pēc valdīšanas.¹⁾

Šis referats izsauca dzīvas diskusijas. Viens no diskusiju dalībniekiem bij pazīstamais prof. Schulze-Gavernitz's. Pēc viņa domām visas tagadējās saimnieciskās dzīves grūtības var novērst ar "kulturas laušanu". Viņš tagadējā pasaules saimniecībā redz vispirms tendenci, kura ir identiska Sombart'a uzskatiem, t.i. zināmā mērā neofeodalisms, otrā - revolūcija, kura novedīs mūs atkal uz zemāko saimniecības attīstības pakāpi. Ir vēl trešā iespējamība - reliģiozā jeb idealistiski garīgā atjaunošanās. Tādā gadījumā kapitalisms varētu pacelties uz augstāko saimnieciskās un sabiedriskās attīstības pakāpi.²⁾

Bandmann's saka, ka vācu profesionalās strādnieku apvienības klusējot atzina Sombart'a teoriju. Pēc viņa domām tas izskaidrojams ar to, ka saimnieciskā demokrātija var tikt realizēta tikai pie kapitalisma krišanās. Ja attaisnosies citi uzskati, t.i. ka kapitalisms atrodas tikai savas attīstības sākumā, tad katra saimniecības demokratizācijas tendence un mēģinājums atdursies pret konkrētās realizēšanas neiespējamību.³⁾

Sombart'a kapitalisma norietēšanas teorija nav identiska

1) Mirov.hoz. i mirov.politika. 1928. decembris. 90/91.pp.

Sombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus.

2) Neue Züricher Zeitung. 14.IX.1928.

3) Wirtschaftsdienst. 21.IX.1928.

ar vācu socialdemokrātu tagatnes teorijām, t.i. virsimperialisma un saimnieciskās demokrātijas teorijām. Par saimnieciskās demokrātijas teoriju, kuŗas galvenais reprezentētājs ir Naphtali, runa bija jau iepriekš.

Sombarta rakstam "Weltwirtschaftliches Archiv"ā", kuŗa viņš atkāŗtoja savas Cīriķes kongresā izteiktās domas, atbildēja prof. Eckert's ar rakstu nākošā sējumā. Eckerts neskatās kapitalisma nākotnē ar tādu pesimismu, kā Sombart's. Sombart's ir pārliecināts ar zinātniskas atziņas līdzekļiem viņam iespējams atsegt plivuru, kas slēpj no mums nākotni. Eckerts domā, ka pareģojumi par saimniecības attīstību drīkstētu attiekties tikai uz īsu laiku un arī tad vēl vienmēr iespējams, ka tie nepiepildās jaunu neparedzētu faktoru iedarbošanās dēļ. Eckerts uz kapitalisma turpmākās pastāvēšanas izredzēm skatās optimistiskāk. Viņš atzīst ka zināmiem apstākļiem pastāvot, kapitalismam Eiropā vēl ilgāku laiku var būt lielas iespējas. Kapitalisms un kapitalistiskie uzņēmumi tagad ir citādi nekā agrāk, bet tomēr nav iespējams runāt par saimniecībā līdz šim valdošās sistēmas beigu posmu. Tagadnes kapitalisms ir vispasaules parādība savstarpēju iespaidu un pretspēku veidā. Lai gan kapitalistiskai saimniecībai piemīt neapšaubāmas ēnas pušes un trūkumi, lai gan tā izpostījusi dažādas gara pasaules vērtības un nav spējusi sagādāt labākus iespējamus

dzīves apstākļus, tomēr kapitalisms devis iespēju dzīvot Eiropā un citur, kur tas iespiedies, daudz lielākam ļaužu skaitam nekā agrākos laikos. Kur kapitalisma vēl nav, bet zeme apdzīvota tikpat bieži kā Eiropā, piemēram Ķīnā un Indijā, kur tautas plašie zemākie slāņi atrodas vergiem līdzīgos apstākļos. Pārbaudot tagadējā kapitalistiskās sistēmas raksturīgākās īpatnības, šķiet ka tā vēl spēj sasniegt lielākus panākumus nekā līdz šim. Ja vien saimniecības vadītāji sekos laikmeta prasībām, ja viņiem izdosies ieinteresēt līdzstrādnieku masas tagadējā sistēmas pastāvēšanā praktiski un ideoloģiski, tad šai sistēmai priekšā liela attīstība. Nav manāma kapitalistiskā gara pārmaiņa, kas mazinātu cenšanos pēc iespējami lielākas peļņas. Uzņēmumu iekārta tomēr pārveidojas. Pārsvaru par privātuzņēmumiem visā pasaulē iegūst akciju sabiedrības, kuŗu vadītāji ir tikai niecīgos apmēros šo sabiedrību īpašnieki un ir ieinteresēti visvairāk algās un tantjemās, bet ne kapitāla rentabilitātē, - dividendēs. Lielie nodokļi, kādi tagad pastāv sevišķi karā cietušās valstīs, noveduši tiktālu, ka akciju pircēji tagad vairs neinteresējas tik daudz par dividendi, kā par akciju kursu iespējamo celšanos. Liels iespaids tagadējā kapitalistiskā saimniecības sistēmā ir racionalizācijai. Ja tā arī saista saimniecību ar zināmām normām un organizāciju, tad

ar to tomēr negroza kapitalisma būtību. Kopš pagājuša gadu-
simteņa 70.gadiem jau novērojama tendence uz uzņēmumu kon-
centraciju. Visu kapitalistisko uzņēmumu objektīvais mērķis
ir peļņas palielināšana, ko sasniedz mazāk ar ražojumu
paātrinātu apgrozību, tā pavairojot pašizmaksas un pārdoša-
nas cenu starpību. Līdzekļi šim nolūkam ar ietaupījumiem
samazināta pašizmaksa, uzlabojumiem palielināts darba ra-
žīgums un no otras puses augstu cenu uzturēšana. Pēdējais
konkurences dēļ rada grūtības, kamdēļ sāka dibināt apvie-
nības. Izšķirošā vieta paliek kapitalistiskā ražošanas
veida lielā un augošā produktivitāte. Ja organizācijai uz-
labojoties saskaldītās sacensības vietā stājās regulārā,
tas tikai ievērojami uzlabo saimniecības stāvokli, sekmējot
racionalizāciju. Mūslaiku kapitalisms ir pārvērties uzņē-
mumu veida ziņā, bet nav vājināts darba iznākuma ziņā. Ka-
pitalisma turpināšanās un nākotne ir saistīta ar tehniskas
dabas apstākļiem. Techniskais progress vēl arvienu netop
lēnāks. Nevar runāt par kapitalisma sistēmas pagrimšanu
laikmetā, kur tehnikas progress tik straujš. Jaunlaiku
kapitalisma spējas pavairo arī tā rīcībā esošais starptau-
tiskais kapitāls. Kapitalisma tālākā attīstības jautājumā
kritiskais moments nepastāv vis uzņēmumu veidu pārmaiņās,
lēnākā kapitāla uzkrāšanās vai tehnikas atpakaļpalikšanās,
bet gan masu ieņemtā stāvoklī pret kapitalisma prasībām

un piedāvājumiem. Mūslaiku kapitalistiskiem uzņēmumiem jācenšās salīgt un paturēt derīgos darbiniekus. Svarīgs jautājums ir arī tas, vai algota darba strādnieki nostāsies nesamierināma pretstatā pret kapitalistiskiem uzņēmumiem vai arī tie jutīsies ieinteresēti uzņēmuma labklājībā un tālākā progresā. Strādnieki prasa darba apstākļu pārveidošanu un grib būt līdzatbildīgi saimniecības vadīšanā. Savu prasību strādnieki motivē ar savu organizācijas spēku un garīgo līdzdalību ražošanas attīstībā. Te vadošiem saimniecības darbiniekiem jāatrod vidusceļš, lai abas puses varētu saprasties. Nākotnē kapitalismam varbūt par tik lielāki panākumi, par cik tam izdosies pārlicināt plašās tautas masas, ka tas nāk vispārībai par labu. Ekerts atzīst par nepareizu arī Sombarta uzskatu, ka tagadējā saimniecības sistema kapitalistiskās valstīs atduroties pret savās attīstības gala robežām. Nevien citās pasaules daļās, bet arī Vakareiropā kapitalisms vēl var augt. Kapitalisma pieaugšana pārējā pasaulē varot nākt arī Eiropai par labu. Vēl ir visā pasaulē bezgala liels un plašs darbalauks. Arī darba ražīguma ziņā ir paredzama ^{darba} pavairošanās. Ar katru gadu rodas jaunas metodes, kas dod iespēju pavairot ražīgumu lauksaimniecībā. Sombarta paredztais regress vai vismaz attīstības trūkums ražošanā nav domājams. Nevar pietrūkt arī pārtikas vielu. Saimnieciskās tendences pret

kapitalismu ir vājas un kooperācija ārpus Vakareiropas un Padomju republikas savienības vēl maz izplatīta. Nav novērojams, ka veckapitalisma zemēs šo saimniecības sistēmu sāktu atvietot ar kaut ko citu. Kur sāk parādīties pārveidojumi socialisma virzienā, tie visi ir tikai kompromisi ar kapitalismu un pat komunistu varai ļoti tālu jāpiekāpjas pret kapitalismu, lai vispār glābtu savu politisko sistēmu. Arī turpmāk pastāvēs nevienādība saimniecības uzņēmumu veidos, galvenā kārtā dažādas kapitalisma pakāpes vienā laikā, viena otrai blakus. Ja Vakareiropas kapitalismu arī apzīmētu par vēlo, tad Āzijā tas vēl ir agrais un Ziemeļu Amerikā augstais. Attīstība tagad tik ātra, ka jaunkapitalisma valstis nedaudz gados paveiks to, ka citur noticis tikai gadusimteņos. Pagaidam kapitalisms vēl iet uz augšu un tas turpināsies kamēr šis saimniecības veids izplatīsies pa visu pasauli. Tikai pēc tam tā iespāids var vājināties. Tagad vēl dziņa pēc personīgas peļņas pārvalda visu un nekāds organizācijas princips to nevar atvietot. Pēc Ekerta domām cilvēkus būtu jāpārveido, lai to grozītu. Ir gan iespējams, ka masas saņem revolūciju saimniecībā, bet tā panākami tikai pārtraukumi attīstībā, nevis progress.¹⁾

---

1) Ekonomists, 1929.g. Nr.17, 694.-696.lpp.
Weltwirtschaft. Archiv, Bd. 29, H.1.

Ir grūti un neiespējami dot noteiktāku slēdzienu par šo kapitalisma nākotnes jautājumu, jo pat starp lieliem zinātniekiem nav nekādas skaidrības šinī jautājumā. Uzskati ir pilnīgi pretēji. Harms domā, ka kapitalisms atrodas savas attīstības sākumā, Ekerts domā, ka kapitalisma attīstībā nekādas sevišķas pārmaiņas nav notikušas, Sombarts turpretim saka, ka kapitalisms noriet un neredz nekādas izejas. Schmelzenbachs pievienojoties Sombartam pirmā jautājumā, t.i. attiecībā uz kapitalisma stāvokli, saka, ka iestāsies jauna saimnieciskā iekārta, tomēr neko tuvāk neizsakoties. Liefmanns saka, ka jaunas formas saimniecībā ienesīs rūpniecības koncentrēšanās un pateicoties tam kapitalisms attīstīsies tālāk. Schulze-Gavernics saka, ka briesmas, kuŗas nes kapitalisma attīstība, var novērst sperti soļi jaunas atdzimšanas veidā, t.i. garīgas, kristīgas atdzimšanas ceļā. Jostoks runā par pārejas pakāpi. Beidzot par to pašu, kā Jostoks, runā daudzi citi tautsaimnieki. Tas būtu jau vairāk Marksa garā. Protams pie tādas uzskatu dažādības pagaidam nav iespējams pašam taisīt jebkādu slēdzienu.

II. D A L A.

II. D A Ļ A.

TRESTU UN VIŅU ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMS SAKARĀ AR CITU
SAIMNIECISKĀS DZĪVES FORMU PROBLEMĀM UN SAKARĀ AR JAUTĀJUMU
PAR TRESTU PĀRIEŠANU NO PRIVĀTI-KAPITALISTISKĀS UZ CITU
SAIMNIECISKĀS DZĪVES FORMAS PAMATU.

I. Dažādu saimnieciskās dzīves
formu salīdzinājums.

Valsts kapitalisma un kop-
saimniecības problēmas.

Tiek izšķirtas 3 galvenās saimnieciskās sistēmas:

1) kapitalisms ar viņa pamatā atrodošos individualismu,
2) komunisms ar socialismu un 3) kooperācija ar zolidarismu.
Pretešības ir individualisms un socialisms un starpā starp
tiem abiem zolidarisms.

1) Individualisma pamatmotīvs ir augstāki iespējamā
atsevišķi saimniekojošā, individa cenšanās pēc labklājības,
ievērības un varas ar saviem spēkiem bez svešas jeb valsts
palīdzības, bet arī nerēķinoties ar citu jeb vispārības
interesēm. Ir saimnieciska cīņa visu pret visiem. Saimnie-
ciskā laukā tieksme pēc augstāki iespējamās peļņas, stiprāko

II. D A Ļ A.

TRESTU UN VIŅU ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMS SAKARĀ AR CITU
SAIMNIECISKĀS DZĪVES FORMU PROBLEMĀM UN SAKARĀ AR JAUTĀJUMU
PAR TRESTU PĀRIEŠANU NO PRIVĀTI-KAPITALISTISKĀS UZ CITU
SAIMNIECISKĀS DZĪVES FORMAS PAMATU.

I. D a ž ā d u s a i m n i e c i s k ā s d z ī v e s
f o r m u s a l ī d z i n ā j u m s.

V a l s t s k a p i t a l i s m a u n k o p -
s a i m n i e c ī b a s p r o b l e m a s.

Tiek izšķirtas 3 galvenās saimnieciskās sistēmas:

1) kapitalisms ar viņa pamatā atrodošos individualismu,
2) komunisms ar socialismu un 3) kooperācija ar zolidarismu.
Pretešķības ir individualisms un socialisms un starpā starp
tiem abiem zolidarisms.

1) Individualisma pamatmotīvs ir augstāki iespējamā
atsevišķi saimniekojošā, individa cenšanās pēc labklājības,
ievērības un varas ar saviem spēkiem bez svešas jeb valsts
palīdzības, bet arī nerēķinoties ar citu jeb vispārības
interesēm. Ir saimnieciska cīņa visu pret visiem. Saimnie-
ciskā laukā tieksme pēc augstāki iespējamās peļņas, stiprāko

konkurentu vara. Individualisma saimnieciskā sistema - kapitalisms. Mērķu abstrakcija un robežas trūkums ir raksturīgas kapitalistiskā uzņēmuma pazīmes. No kapitalisma pirmpakāpes, kur atsevišķā individa patēriņa apmierināšana stāvēja saimniecības viduspunktā, pārvērtās uzņēmumā, kura saimniecības mērķis tika atbrīvots no individualās personības. Saimnieciskais uzņēmums tika atbrīvots no atsevišķās personas un pārņemts uz kapitāla apvienību - kapitalistisko koncentrāciju. Bet šī kapitāla saplūšana^{ne} stāv pretrunā ar individualismu, jo šeit saplūšanas mērķis ir iegūt lielāku peļņu, tā tad viņa nāk pateicoties privātai interesei, bet nekādā gadījumā kopēju interešu dēļ, t.i. vispārības interešu dēļ. Kapitalistiskās saimniekošanas princips: ar pēc iespējas mazākiem līdzekļiem, laika un spēka patēriņiem iegūt vislielāko kapitāla renti. Ražošana ir anarchistiska. Sekas: saimnieciskās varas akumulēšanās saimniekojošo mazākuma rokās. Pieņemās lielas nepatstāvīgas ražotāju un patērētāju masas atkarība. Lozungs no sākuma: katrs priekš sevis, beigās - visi priekš viena.

2) Socialisms.- Pamatmotīvs: vispārības intereses. Piespiedu kārtā katrs atsevišķais tiek padots socialai kopībai. Pilnīga saimnieciska atkarība nevis no kāda atsevišķa, bet no sabiedrības ar valstisku varu - valsts socialismu. Saimnieciskā sistema: komunisms. Visi ražošanas lī-

dzekļi nāk kopīpašumā. Piespiesta ražošana, darba vienlīdzība attiecībā pret daļu pie patēriņa mantu saņemšanas, pie kopējās bagātības. Visi saimnieciskie subjekti ir valsts kalpotāji. Egoismam viņa darbības lauks piespiedu kārtā tiek atņemts un likvidētas peļņa, procentes, un rente. Socialistiskais saimniekošanas princips: ražošanas regulēšana pēc patēriņa jeb patēriņa regulēšana pēc ražošanas. Sekas: individualās brīvības ziedošana. Piespiedu veida altruisms, t.i. interešu harmonija nav vēlamais brīvās darbības un brīvās attīstības mērķis, bet viņš nāk mehaniski, automatiski un piespiedu veidā no saimnieciskās sistemās. Lozungs: sākumā visi priekš visiem, beigās viens priekš visiem.

3) Zolidarisms. Pamatmotivs: brīva patstāvīgu saimniecisku subjektu saplūšana kopējām saimnieciskām funkcijām ar nolūku apmierināt dzīves uzturēšanas vajadzības ar kopēju saimniecisku iestāžu nodibināšanu. Galvenais mērķis visu locekļu labklājības veicināšana, peļņas izslēgšana saimnieciskās attiecībās starp kopību un viņas locekļiem. Saimnieciskā sistema: kooperācija, t.i. patērētāju spēka kā elementārākā un vispārējākā cilvēku saimnieciskā spēka organizācija, no kuŗa tiek kooperācijas veidā organizēti produktīvie spēki. Saimnieciskais pamatprincips ar mazāko līdzekļu, laika un spēka patēriņa iegūt lielākus saimnie-

ciskus panākumus par labu kooperatīvās sabiedrības locekļiem. Pārēja uz racionalu lieluzņēmumu. Kapitāla radošie spēki pieaug pateicoties nedalamā kooperācijas kapitāla savākšanai. Locekļu saimnieciskā patstāvība tiek uzglabāta, paliek brīva iestāšanās un izstāšanās iespējamība, līdzīgas tiesības, līdzīgi pienākumi un taml. Sekas: patēriņa mantu iegūšana par pašizmaksas cenu, pastāvīgā nedalamā kooperācijas kapitāla savākšana un tā pieaugšana. Lozungs: no sākuma un beigās - viens priekš visiem un visi priekš viena. Zolidarisms stāv vidū starp abiem ekstrēmiem: individualismu un socialismu. Interesu harmonija ir apzināts kooperācijas mērķis un ētiskais motīvs. Zolidarisms ir arī socialisma pretešķība. Socialisms pazīst vispārības intereses un pilnīgi noliedz individuā un privātās intereses. Socialisms saista atsevišķo tikai kā visuma locekli. Zolidarisms turpretim kombinē atsevišķās intereses, t.i. privātās intereses ar kopības interesēm.

Tāds apmēram ir prof. Schaer'a triju saimniecisku sistemu iedalījums.¹⁾

---

1) Schaer, Handelsbetriebslehre, 1923. 510.-513.lpp.

Ja tiktu izvests pilnīgs socialisms, tad tādā gadījumā kā saimnieciskā sistema būtu komunisms. Par šo saimniecisko sistemu nav pagaidam nozīmes runāt. Tāda neeksistē arī Padomju Krievijā. Arī tur, lai gan pastāv kopsaimniecība, lai gan visa saimnieciskā darbība tiek regulēta no viena centra resp. valsts varas, tomēr ļoti daudz uzglabāties kapitalistisku elementu. Jaunā "saimnieciskā politika"-NEP" bija iešana no kara komunisma atpakaļ uz kapitalisma pusi. Tādu iekārtu, kur uzglabājušies kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas elementi, bet kur nav privātās saimniecības, nav privātu uzņēmumu, bet valsts ir itkā viens kopējs uzņēmējs un liela valsts uzņēmuma īpašnieks un regulē visu saimniecisko darbību, mēdz apzīmēt par valsts kapitalisma formu. Šādu sistemu uzskata kā pakāpi, uz kuŗu pāries privātais kapitalisms. Padomju Krievijā to protams apzīmē tikai kā nepieciešamu pāreju uz pilnīga komunisma saimniecības sistēmu. Tas šinī darbā neinteresē, bet tikai valsts kapitalisms kā tāds un kopsaimniecības forma kā tāda.

Ritters saka, ka kapitalisms tādā veidā maina tikai savu ārējo formu no privātā uz valsts - jeb socialkapitalismu. Pēc būtības tas paliek kapitalisms.

Šinī gadījumā ir lielas grūtības par to, ko apzīmēt

ar vārdu kapitalisms. Šinī darbā zem vārda kapitalisms saprasts vairāk tas, ko pēc būtības apzīmē ar vārdu privātais kapitalisms. Valsts kapitalisma un kopsaimniecības formas būtu tās, uz kuŗām būtu paredzama privātā kapitalisma pāreja, ja par tādu varētu runāt.

Paceļas jautājums, cik lielā mērā, ievērojot saimnieciskās dzīves attīstības tendences, ir nepieciešama un iespējama šī pāreja un galvenais, kāds iespaidojošs faktors ir trestu lielākā attīstība, vai tie šo varbūtējo pārejas nepieciešamību un iespējamību veicina un tuvina vai arī apgrūtina un attālina.

II. Jautājums par trestu kā uzņēmumu koncentrācijas formas pāriešanu no privāti-kapitalistiskā uz citu saimnieciskās dzīves formas pamatu.

Pāriešanas nepieciešamības un iespējamības jautājums.

"Socialtresta" problēma.

Tālākā iespējamā trestu un visas saimnieciskās dzīves attīstība.

Ja pieņemtu, ka kapitāla un ražošanas koncentrēšanās nedaudzu trestu rokās nonāktu tiktāl, kā to saka organizētā kapitalisma uzskatu piekritēji, t.i. nedaudzu trestu rokās, tad tiešam visas ražošanas pārņemšana valsts rokās, nebūtu vairāk nekāds sevišķs saimniecisks akts, bet gandrīz tīri tikai politisks akts.

Paceļas jautājums, vai šī pāriešana būtu nepieciešama. Tādā gadījumā ir jāņem vērā jau agrāk pieminētais apstāklis, t.i. ka šie tresti, lai arī cik tie koncentrēti nebūtu, atrastos privāto uzņēmēju rokās un tā tad kalpotu privāto uzņēmēju interesēm. Protams viņi kalpotu arī vispārības

interesēm, bet tikai tiktāl, cik tas sakristu ar trestu īpašnieku personīgām peļņas interesēm. Tagad galvenais jautājums pastāv iekš tam, cik lielā mērā šīs intereses sakristu. Kā līdz šim konstatēts, šīs intereses sakrīt ļoti mazā mērā. Tresti pat apspiež un nerēķinas ar vispārības interesēm. Tas iet tiktāl, ka valsts varai un patērētājiem jārada pretspiediens. Ja privāto uzņēmumu saplūšana būs nogājusi vēl daudz tālāk un līdz ar to vēl ievērojami pieaugs viņu vara, tad šāda pretspiediena radīšana tiks daudz lielākā mērā apgrūtināta. Tas varēs nonākt tik tālu, ka radīs nepieciešamību pārvest rūpniecības iestāžu koncentrācijas formu, t.i. trestus no privāti saimnieciskā, t.i. privātīpašuma stāvokļa uz kopīpašuma un kopsaimniecības stāvokli. Viņu regulēšanu un vadīšanu pārņemt savās rokās tādā gadījumā valsts. Jau iepriekš runājot par trestu attīstību enerģijas ražošanas laukā tika aizrādīts uz lielo elektrības ražošanas centrāļu un to apvienību lielākas peļņas interesēm. Šinī laukā vismagāk patērētājs sajūt nepieciešamību pārmaksāt privātam uzņēmējam. Lielo spēkstaciju pārņemšanas valsts rokās nepieciešamība var rasties arī sakarā ar apzīmēto viņu nepadošanos un nesaimniekošanu pēc kopēja visas valsts plāna ar kopēju regulējošo centru. Šīs lietas šinī nozarē ir visnepieciešamākās. Ja arī šinī nozarē tresti iegūst monopola

stāvokli, tādā gadījumā var notikt, ka atliek izvēle vai nu padoties vismilzīgākam un visnepanesamākam monopolam jeb pārņemt un vadīt šo monopolu no valsts puses. Ja arī enerģijas sadalīšana starp patērētājiem un uzņēmumiem atastos monopola stāvokļa ieguvuša tresta rokās, tad tas varētu viegli piespiest sabiedrību un valsti aktīvi iesaistīties viņa darbībā.

Ja arī milzu trestu personīgās peļņas intereses nevarētu citādi saskaņot ar vispārības interesēm kā tikai izņemot trestu vadību no šo privāto uzņēmēju rokām un pārņemot tos valsts rokās, tad rodas jautājums, vai šāda pāreja ir iespējama. Sakarā ar atbildi uz šo jautājumu stāv socializēšanas problēma. Šī socializēšana var būt vai nu pilnīga, t.i. kur visa ražošana pāriet vispārības, t.i. valsts rokās. Tas būtu pilnīgs valsts socialisms. Var būt arī vienkārša pastiprināta valsts piedalīšanās ražošanā. Tā būtu tikai daļas socializēšana un pie tās varētu pastāvēt arī jaukti uzņēmumi, t.i. kur piedalās valsts un privātie uzņēmēji. Ja notiktu pilnīga saimniecības satversmes grozīšana caur plānveidīgu saimniecības vadīšanu no valsts puses un iznīcinot privāto īpašumu un uzskatot visus ražošanas līdzekļus kā vispārības īpašumu, tad tā būtu kop-saimniecības un kopīpašuma forma.

Lai arī kāda saimnieciskā sistema valdītu, tomēr būtu

jāpaliek vienam saimnieciskās organizācijas izejas jēdzienam. Vai tāds varētu būt trests?

Rathenau's saka, ka saimnieciskās organizācijas jēdziens ir un paliks tresta jēdziens, t.i. interešu un pārvaldīšanas saplūšana. Tā esot vispārēja forma, kādā nākotnē būs organizēta katra saimniecība. Bet šī iekārta nebūšot vis uzņēmēju iekārta, bet tā būšot visu producējošo spēku kopēja iekārta, pie kuŗas līdzdarbojas kā uzņēmējs, tā arī strādnieks un arī patērētājs. Caur to nonāk no amerikāņu tresta pie socialtresta.¹⁾

Ir arī dažādi citi projekti kā nokārtot un atrisināt visas šīs problemas. Vācu socialdemokrats Südeckum's liek priekšā nodibināt vienu lielu akciju sabiedrību, kuŗas rokās koncentrētu visas uzņēmuma akcijas un pamata dividendi izmaksāt kapitalistiem, bet virsdividendi strādniekiem, lai pēdējie būtu ieinteresēti monopolistiskā peļņā. Tam līdzīgu projektu ir ļoti daudz.²⁾

Vācija socializēšanas laukā tika spērusi dažus soļus pēc pasaules kara. 1919.gadā tika izdots socializēšanas likums. Nekādu sevišķu konkrētu panākumu nebija. Kā tādus varētu uzskatīt spertos soļus kalnrūpniecības un kalija ražošanas laukā. Caur šo regulēšanu netika ogļu ražošana pārņemta kopīpašumā, bet ogļu rūpniecības organizācija

1) Rathenau, "Rede über Produktionspolitik".

2) Jostok, "Der Ausgang des Kapitalismus" .1928.

tiek papildināta ar visu uzņēmēju apvienošanu piespiedu sindikatā, kurā blakus darba devējiem nāk pārstāvji arī no strādniekiem, un bez tam tiek radīts sevišķs pārraudzības orgāns, kurš skatās uz to, lai ogļu ražošanas saimniecība tiktu vadīta tādā veidā, ka saskanētu ar vispārības interesēm. Arī kalija ražošanas nozare nodibināja piespiedu sindikātu. (Lielu panākumu tam visam nebija). Vācijā nodibināja pat speciālu socializēšanas komisiju, kuras darbība netika gandrīz nemaz tālāk par projektu sastādīšanu.

Bija grūti runāt par kapitalisma nākotni, vēl grūtāk par pāreju uz citu saimniecisku sistēmu, bet vēl lielākas grūtības rada atbilde uz jautājumu par iespējamo trestu un visas saimnieciskās dzīves tālāko attīstību uz vienas vai otras jaunās saimnieciskās sistēmas pamata.

Tomēr jācenšas pēc iespējas saskatīt, kurp var aizvest dažādu tendenču attīstība un viņu vienāda vai otrāda iespaidošana. Tad arī vieglāk ir atrast un pielietot pareizākos šo tendenču iespaidošanas līdzekļus, lai saimnieciskās dzīves un viņas faktoru - trestu attīstība ietu tādā virzienā, kurš saskanētu vispilnīgāk ar visas cilvēces saimnieciskās un kulturālās labklājības arvien lielākas un ātrākas attīstības interesēm.

III. Dažu valsts uzņēmības
trestu piemēri privāti - kapi -
talistiskās valstīs.

Iepriekšējā nodaļā tika runāts par to, ka varbūt visas ražošanas un vispārīgi saimnieciskās darbības regulēšanu būs nepieciešami jāpārņem valsts rokās. Jau līdzšinējā saimnieciskā vēsturē arī ārpus Padomju Krievijas ir radušās nepieciešamības pārņemt vienu vai otru saimnieciskās dzīves nozares regulēšanu valsts rokās un arī pārņemt valsts īpašumā. Sakarā ar to paceļas jautājums, vai valsts organi ir bijuši spējīgi šo regulēšanas darbu izvest un vai tas ir bijis sekmīgāks jeb nesekmīgāks nekā atradamiem privāto uzņēmēju vadībā. Tādu piemēru varētu pievest ļoti daudz. Vispirms t.s. valsts monopolus, pie kuriem valdība pārņem kādas nozares ražojumu sadalīšanu vai pat arī līdz ar to pašu ražošanu. Tad tālāk var būt gadījumi, kur valsts rokās neatrodas visa ražošanas nozare, bet tikai zināmi uzņēmumi. Kā tādu piemēru varētu pievest vācu Vereinigten Industrieunternehmen A.-G. (Viag). Šinī sabiedrībā ir apvienoti dažādi valstij piederoši uzņēmumi. Viņa tur visu šo uzņēmumu efektus. Par vienu kopīgu pār-

valdi tomēr nevar runāt.

Par šo sabiedrību Liefmann's saka, ka daļa viņai piederušo uzņēmumu cēlās no kara saimniecības, kā mākslīga amoniaka ražošanas akciju sabiedrība, spēkstacijas, alumīnija akciju sabiedrība, u.c. Tad Viag sabiedrībai pieder kā lielākais Elektrowerke A.-G. un arī Reichskreditgesellschaft A.-G.¹⁾

Kā valsts uzņēmības tresta piemēru, kuram ir arī līdzība vēsturiskā attīstībā un pa daļai uzbūvē ar nākošā nodaļā apskatamiem Padomju Krievijas valsts trestiem, itkā zināmā mērā šo trestu paralele ir vācu Reichsbahn-Gesellschaft. Valsts dzelzceļi tiek pārvaldīti kā patstāvīgs saimniecisks uzņēmums, kurš pats noteic savus saimnieciskos izdevumus, ieskaitot arī deldēšanu. No otras puses viņš tiek ievests valsts budžetā, tiktālu viņš nav patstāvīga iestāde. Ar 1924.gada 12.februāra noteikumu tika radīts sevišķs uzņēmums Deutsche Reichsbahn. Šis noteikums padarīja valsts dzelzceļus par sevišķu no valsts pārvaldes neatkarīgu juridisku personu ar patstāvīgas iestādes raksturu. Jaunradītai organizācijai nodeva vadīšanas un pārvaldīšanas tiesības valsts vārdā, bet īpašuma tiesības valsts paturēja sev. Augstākās varas un saimnieciskās vadīšanas tiesības

---

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 304/305.lpp.

ir dalītas. 1)

Kā valsts uzņēmības piemēru varētu pievest arī Latvijas dzelzceļus.

Valsts uzņēmības piemērus varētu pievest arī daudzās citās nozarēs. Protams, svarīgs ir jautājums par privāto iniciatīvu, par birokratismu un daudzām citām lietām, par kurām runa sakarā ar šiem jautājumiem. Par privāto iniciatīvu ir jāsaprot, ka pateicoties trestu lielai attīstībai līdz šim un arī turpmāk neparādās privātā iniciatīve gandrīz nemaz. Šeit ir tikai veselas armijas kalpotāju, kuri ir ieinteresēti ar lielāku vai mazāku atalgojumu algas un citādā veidā, bet no neliela īpašnieku skaita pat daudzi nemaz neņem dalību tresta vadīšanā, t.i. aktīvu dalību.

Par to, vai tresti atradami valsts rokās neradīs lielākus ražošanas izdevumus, vai tie būs tikpat rentabeli, kā atradami privātu uzņēmēju vadībā, tiek izteikti dažādi uzskati un pievesti dažādi pierādījumi. Noteikti slēdzieni ir iespējami tikai pēc dziļākām konkrētu faktu studijām. Tomēr jāatzīst, ka ir ļoti daudz konkrētu fakti, kuri runā par to, ka valsts uzņēmība var būt pat rentabelāka par privāto.

-----

1) Bauer, "Die rechtliche Struktur der Truste. 1927. 267/268.1p.

IV. Padomju Krievijas tresti kā tādu trestu, resp. saimniecisku iestāžu apvienību, kuŗi atrodās uz valsts kapitalisma un kopsaimniecības formu pamatiem, piemērs.

Trestu organizācija un loma Padomju Krievijas saimnieciskā dzīvē.

Padomju Krievija tagad iet jaunus ceļus saimnieciskās dzīves izveidošanā. Ir itkā pārgājusi uz augstāku saimnieciskās dzīves formu. No privāti-kapitalistiskās iekārtas viņa ir pārgājuši uz valsts kapitalismu un no privātsaimniecības uz kopējo valsts saimniecību. Ja jau tādi privāti kapitalistiskās iekārtas ideologi, kā prof. Liefmann's, domā, ka var nākotnē notikt pāreja no privāti-kapitalistiskās saimnieciskās dzīves iekārtas uz kopējās saimniecības un valsts kapitalisma formu¹⁾, kādas domas apmēram ir izteicis arī prof. Oncken's, tad ir interesanti redzēt, kādus ceļus rūpniecības uzņēmumu resp. iestāžu apvienošanās iet tagadējā Padomju Krievijā, kādu formu tur pieņēmuši tresti. Padomju Krievijā patreiz valda valsts kapitalisma forma, kuŗa pēc komunistisku vadoņu domām, ir pāreja uz pilnīgu komunismu. Vai šī pāreja var notikt un ir iespējama, tas ir cits jautājums, kuŗš patreiz šo darbu neinteresē, bet

tikai apstākļi ka Padomju Krievijā valda valsts kapitalisma un kopsaimniecības forma. Vajadzētu salīdzināt arī trestu stāvokli monarchistiskā Krievijā, t.i. pie privāti-kapitalistiskās iekārtas un tagad, kad viņus vada valsts, lai konstatētu, kādā gadījumā bija labāk nokārtots ražošanas organizācijas jautājums no tautsaimnieciskā viedokļa.

Pirms pasaules kara rūpniecības koncentrēšanās Krievijā, salīdzinot ar Vakar-Eiropu un sevišķi ar Ziem. Amerik. Sav. Valstīm, bija palikusi pakaļ par apmēram 15 gadiem. Pasaules kara gadi bija raksturīgi visai pasaulei ar monopolistiska valsts kapitalisma, sevišķi spēcīgu tendenču rašanos un attīstību protams dažādās pakāpēs un ar dažādiem rezultātiem. Karā izbeidzoties rūpniecības koncentrēšanās rietumos un Ziem. Amerik. Sav. Valstīs iet vēl straujāku gaitu un pieņem jaunas formas. Horizontālās apvienības pārvēršas par vertikāliem, rodās milzu koncerni un tresti.

Padomju Krievijā, pateicoties oktobra revolūcijai, strādnieku šķira nacionalizē visus ražošanas līdzekļus, pārņem savās rokās visas tautsaimniecības vadīšanu, regulēšanu, kontroli un uz vecu privāti-kapitalistisku monopola apvienību drupām organizē jaunas socialistiskas, kurās visa vadība pāriet viena vienīga organa rokās, t.i. Augstākā Saimniecības Padomē¹⁾.

1) Cyperovičs, Sindikāti i tresti v Rossiji. 1920. 102-103.lpp.

Paceļas jautājums, ko Padomju Krievijai ir devusi šāda pilnīga rūpniecības un visas saimnieciskas dzīves vadīšanas koncentrācija. Ko dod šāds kopējs vadošais un regulējošais orgāns, kā Augstākā Saimniecības Padome. Padomju Krievijā trests ir padots publiskai iestādei, valsts saimniecības organam - Augstākai Saimniecības Padomei. Tresti savu nosaukumu ar tiesībām nes tiktālu, ka viņi nav fabriku īpašnieki, bet uzticības personas, t.i. agrākā angļu tiesību jēdzienā. Viņiem nav neka kopēja ar monopola tendenci, bet tikai rūpniecības iestādes dažādās rūpniecības nozarēs ir horizontāli un vertikāli apvienotas vairākos trestos. Horizontālo apvienību sauc par kombinātu. Pavisam 1923.gada beigās bija 4.144 rūpniecības iestādes apvienotas 430 trestos ar apmēram 1,4 milj. strādnieku 1924.gada beigās. Vienas un tās pašas rūpniecības nozares tresti ir apvienoti sindikatos, kuŗi arī nav brīvas organizācijas ar nolūku iegūt monopola tirgus regulēšanā, bet ir trestu sasaistīšana no valsts puses kopējai jēlvielu iegādei un ražojumu noietam. Lielākais sindikats, - tekstilrūpniecības - 1924.gada beigās apvienoja 38 trestus ar 406 rūpniecības iestādēm un ar 227.529 strādniekiem¹⁾. 1927.gadā šie tresti tika reorganizēti un padarīti finansiēli patstāvīgi. Viņiem ir juridisku personu tiesības un viņi atbild tikai ar savu īpašumu.

1) Liefmann, Kart., Konz. u.Tr. 1930. 354.lp.

Tagad ir arī valsts koncesionēti koncerni, kurus var dibināt katrs un dabūt arī valsts kreditus. Tas nozīmē arī rūpniecības laukā valsts socialisma uzbūvi. Uz jauna 5 gadu plāna pamata tagad atkal ir tendence šos trestus vairāk centralizēt.¹⁾

Tresti ir organizēti vai nu pēc horizontāla principa, ko sauc par produkcijas principu vai pēc vertikālā principa, ko sauc par kombinācijas principu. Pēc pēdējā principa organizētos trestos sauc par kombinātiem. Tā apzīmē arī mazos vietējos trestus, kuri ir tikai konglomerats starp atsevišķām dažādām vietējām rūpniecības iestādēm. Viņus saista kopējā finansēšana un jēlvielu apgāde. Ievēribas cienīgas ir arī attiecības starp trestu un sindikatu. Sindikata galvenā funkcija ir noieta regulēšana un jēlvielu apgāde. Jau 1922.gadā bija 18 sindikāti ar 176 trestiem. Svarīga ir trestu patstāvīgā loma valsts budžetā. Rūpniecības iestāžu ieņēmumi tiek nostādīti blakus nodokļiem un nodevām²⁾.

1929.gadā Augstākā Saimniecības Padome izdarīja trestu saraksta pārbaudi un stingrāk noteica kompetences. Līdz ar to nāca pārmaiņas uzņēmuma vadībā, t.i. uzņēmuma vadības nodošanā vienas personas rokās ("Jedinonačalija" ieviešana). Dažādo jauno noteikumu mērķis ir vienkāršot pārvaldīšanas funkcijas. Ir t.s. visas Padomju republikas Savie-

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 354.lp.

2) P. Wohl, Die russischen Trusts. 1925. 29.-30.lpp.

nības tresti, kuŗi aptver visu Padomju Republikas Savienības teritoriju. Tad ir atsevišķu republiku tresti un beidzot lokālie tresti. Saskaņā ar to šie tresti ir padoti vai nu Augstākai Saimniecības Padomei vai atsevišķo republiku Saimniecības Padomei vai attiecīga apgabala jeb provinces Saimniecības Padomei. No 4.557 rūpniecības iestādēm (fabrikām, darbnīcām, raktuvēm un taml.) 1.234, t.i. 27,4% padoti tieši Augstākai Saimniecības Padomei, pārējās 3.323 iestādes jeb 72,6% ir padotas atsevišķo republiku un apgabalu Saimniecību Padomēm. Rūpniecības iestādes, kuŗas ir apvienotas visas Savienības trestos, t.i. 1234, sastāda 74 trestus, bet pārējās 3.323 iestādes sastāda 710 trestus. Vissavienības trestu īpašumā ir turpretim 70% visas rūpniecības īpašuma un šie 74 tresti nodarbina 63% visa strādnieku skaita, un 48% no tehniskā personāla. Uz šās Augstākās Saimniecības Padomes plānveidīgi saistītas un tieši vadītas rūpniecības daļas krīt 60% produkcijas. Padomju Tresti, kuŗi sastāda ļoti svarīgu tautsaimniecības daļu, caur Augstāku Saimniecības Padomi ir padoti tieši valstij. Pie tresta dibināšanas trests saņem no valsts nekustamu īpašumu, (ēkas, mašīnas un taml.) un zināmu ražošanas kapitālu, naudas līdzekļu, jēlvielu, degvielu un citu materiālu formā. Šis ražošanas kapitāls atrodas tresta rokās. Īpašuma tiesības uz nekustamu īpašumu un dispozīcijas tiesības ir rez-

vējusi valsts sev. Augstākā Saimniecības Padome, kā arī atsevišķo republiku un apgabalu Saimniecības Padomes iecel tresta vadīšanai pārvaldes padomi, kura sastāv no 4 locekļiem un viena priekšsēdētāja. Darbības gada beigās Saimniecības Padome skata cauri gada pārskatu un tresta bilanci, pie kam tad sakarā ar vadīšanas sekmīgumu vai nu apstiprina agrāko pārvaldes padomi vai iecel jaunu. Saimniecisku transakciju laukā valsts dod trestam tālvejošu brīvību noteiktās robežās. Trests nevar spriest par tīrās peļņas sadalīšanu un izlietošanu. Viņš nevar noteikt arī pārdošanas cenas. Bez Augstākās Saimniecības Padomes piekrišanas viņš nevar paplašināt uzņēmumu jaunbūvju ceļā. Rūpniecības būvniecība un generalreparaturas vispārīgi ir paredzētas rūpniecības un saimniecības plānā, kurš tiek caur Augstāko Saimniecības Padomi un valsts plānveidīgas saimniecības komisiju un darba un aizsardzības padomi pārbaudīts un apstiprināts, kā arī ir cieši saistīts ar tautsaimniecības rekonstrukcijas piegadu plānu. Reizē ar to tresta pienākums ir darbības gada sākumā (1.oktobrī) no Augstākās Saimniecības Padomes apstiprināto finansu un ražošanas programu izvest jaunā darbības gada laikā. Šī programma satur svarīgākās pamatlīnijas visam saimniecības gadam (produkcijas apmērus, pašizmaksas, attiecības starp darba produktivitāti un algu un taml.). Trestu forma nav neka sevišķi mainījusies kopš 1921.gada, kad ievēdot

"jaunu saimniecisko politiku" (NEP), tika likti trestu pamati. Šinī laikā uzlabotas galvenā kārtā pārvaldīšanas metodes un producēšanas plāns. Tresti ieguva arvien lielāku kustības brīvību savās saimnieciskās transakcijās. Tādā pašā garā tika grozītas arī attiecības starp trestu un atsevišķām iestādēm, kuŗas šis trests apvieno, ievesti jauni noteikumi attiecībā uz rūpniecības iestāžu vadīšanu. Rūpniecības iestāžu direktoriem ir lielākas tiesības. Direktori ieceļ visu pārējo iestādes pārvaldes un tehnisko personālu. Bez direktora piekrišanas trests nedrīkst iejaukties fabrikas darbībā, t.i. viņi var izvest kontroli tikai caur fabrikas vadītāju. Ievērojams arī tas, ka šie jaunie noteikumi precizē un palielina tehniskā personāla lomu un uzlabo tehniķu un inženieru darba apstākļus. Augstākā Saimniecības Padome, kuŗa trestiem atstāja ģenerālvadīšanu - ražoģumu pārdošanu, jēlvielu, degvielu, pusfabrikātu apģadi, cenšās tai pašā laikā nodrošināt atsevišķo iestāžu iniciatīvi un cenšās nodrošināt finansielo un tehnisko iestāžu progresu. Attiecības starp trestu un viņa locekļiem - iestādēm, tagad bāzējas uz komerciāla pamata. Iestāde piedalās cenu kalkulacijā un pēc Saimniecības Padomes pārbaudīšanas un apstiprināšanas uzstāda nākošā darbības ģada ražošanas programu. Tas laiks, kad iestāde aprobežoģas ar s avu ražoģumu nodošanu trestam, bez ka paineresētos par savas darbības praktiskiem rezul-

tatiem, ir pārvarēts. Padomju Krievijas saimnieciskā vadība liek lielu svaru uz kalkulaciju uzstādīšanu, salīdzināšanu un pārbaudīšanu caur iestādēm un atsevišķām nodaļām¹⁾.

Padomju Krievijas valsts rūpniecības koncentrēšanās trestos, kuŗi savkārt plānsaimnieciski saistīti Augstākā Saimnieciskā Padomē bija labvēlīgi rūpniecības ražojumu sindicēšanai, kas tika realizēts caur sindikātiem. Caur specialu komisiju pie Darba un Aizsardzības Padomes tirdznieciskā aparata racionalizācijas arī šeit ir pēdējos gados sasniegti ievērojami kvantitatīvi un kvalitatīvi rezultāti. Jau 1925/26.g. sindikatu dalība pie 15 galveno rūpniecības nozaru preču apgrozības bija 63%, bet piem. cukura un gumijas rūpniecībā sindikāti aptvēra visas 100%. 1927/28.gadā sindikāti aptvēra jau apm. 85% tekstil un ādu rūpniecības preču apgrozības, dzelzs un tērauda 92%, naftas 99%. Ir tendence pēc iespējas drīzi sindicēt visas 100% preču apgrozības caur noieta saistīšanu pie sindikātiem. Caur šādu sindicēšanu ir iespējams pastiprināt netikai tirdzniecības plānsaimnieciskus elementus, bet arī izvest ļoti daudzus organizatoriskus uzlabojumus un sevišķi norobežot dažādas pretešķības starp dažādām liel- un sīktirdzniecības organizacijām. Pateicoties rūpniecības ražojumu noieta koncentrācijai sindikata rokās, varēja

1) Die Volkswirtschaft der U.d.S.S.R. 1929. Nr.11/12.
59.-62.lpp.

arvien plašāk attīstīties t.s. generalo līgumu sistema, kuŗi arvien vairāk kļūst par pamatu savstarpējām attiecībām starp rūpniecību no vienas puses un patērētāju sabiedrībām resp. vietējiem valsts tirdzniecības organiem. Generallīgumi tiek noslēgti starp patērētāju sabiedrību apvienības organizāciju un sindikatu. Šis līgums tad arī regulē rūpniecības ražošanu piegādi sīktirdzniecībai. Šāis līgumos tiek noteikts vispārējais daudzums, zortimenti, termiņš un t.t. Generalie līgumi dara lielu iespaidu uz rūpniecības ražošanas izveidošanu un dod iespēju pastiprināt šo ražošanu caur patēriņa vajadzību pastiprināšanu. Šie generalie līgumi tiek papildināti ar atsevišķiem līgumiem, ar atsevišķām rajonu savienībām un patērētāju sabiedrībām, pie kam tiek stingri noteiktas vietējās cenas, piegādes termiņš u.t.t. Tālāk pastāv tendence šos līgumus tā noslēgt, ka pasūtītās preces neiet vis pa priekšu uz centralo sindikata jeb patērētāju sabiedrību savienības noliktavu, bet iet tūlīt tieši no fabrikas uz pārdošanas vietu. Caur sindikata sistemu nāca arī stingrāka tirdznieciska aparata atsevišķu sastāvdaļu funkciju noteikšana un paralelisma novēršana šinī laukā. Sindikata loma arvien vairāk aprobežojās ar noieta līdz pirmam lieltirdzniecības loceklim. Tālākais noiets līdz patērētājam koncentrējās patērētāju sabiedrībās, kuŗas arī pa lielākai daļai ir valsts organizācijas. 1)

1929.gada beigās tika izvesta rūpniecības reorganizācija.

1) Die Volkswirtschaft der U.d.S.S.R. 1929. Nr.10. 39.-41.lpp.

Tika radītas centralās dažādu rūpniecības nozaru apvienības. Vispirms tas attiecas uz sekošām apvienībām (apvienoti tika Augstākai Saimniecības Padomei visas Savienības apjomā padoti organizētie trestī un sindikāti): SSSR akmeņogļu rūpniecības apvienība, SSSR naftas rūpniecības apvienība, SSSR kūdras rūpniecības apvienība, SSSR lauksaimniecības mašīnu rūpniecības apvienība, SSSR mašīnu un metalapstrādāšanas fabriku apvienība, kugu būvētavu apvienība, SSSR dzelzs un tērauda ražošanas apvienība, SSSR jaunu dzelzs un tērauda ražošanas iestāžu būvju apvienība, SSSR traktoru un automobiļu fabrikācijas apvienība un SSSR ķīmiskas rūpniecības apvienība.¹⁾

Šī jaunā sistema, ko ievēda Padomju Krievijā, šie jaunie ceļi, ko gāja Krievijas saimnieciskās dzīves socializētāji, izsauca izbrīnu un tika izteiktas domas, ka tādā veidā nevar pastāvēt pat pastāvoša saimniecība uz attiecīgas jau iepriekš sasniegtas pakāpes, nemaz nerunājot par saimnieciskās dzīves progresu. Pēc komunistiskās revolūcijas visas kapitalistiskās zemes lūkojās uz Padomju Krieviju un pareģoja, ka jau trijās nedēļās viņā triumfēs saimnieciskais haoss. Tad šo laiku pagarināja uz 3 mēnešiem un pēc tam uz 3 gadiem. Bet Padomju Krievijas saimnieciskā sistema valda jau vairāk kā 10 gadu²⁾.

---

1) Die Volkswirtschaft der U.d.S.S.R. 1929. Nr.23, 41/42.lp.

2) Scott Nearing and Jack Hardy. The Economic Organisation of the Soviet Union. 1927. 215.lp.

Padomju Krievijas saimnieciskās sistēmas attīstības procesu noteiktā virzienā vada Padomju Krievijas Finanšu saimniecība un šim uzdevumam kalpo budžets. Budžets Padomju Krievijā ir tautsaimniecības regulators. Vienas nozares pārpalikumu piedāvā otrai nozarei, kuras attīstība ir vispārības interesēs. Šādai līdzekļu pārvietošanai un jauni iedalīšanai jābūt koncentrētai vienās rokās. Pie valsts kapitalisma un socialisma elementu atšķiršanas budžets palīdz social-saimniecisko procesu iespaidot par labu pirmajiem. Budžetam Padomju Krievijā ir divas specifiskas funkcijas: viena, ka kapitalistiskās valstīs finanšu saimniecības iegūtos caur privātu un sabiedrisko uzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem, caur ienākumiem no valsts saimniecības iegūto tautas ienākumu daļu izlietot savu dažādu uzdevumu un vajadzību apmierināšanai. Bet otrkārt, budžets Padomju Krievijā finansē sabiedriski izveidoto tautsaimniecību, kas dod iespēju paplašināt viņas ražošanas pamatus, un līdz ar to paplašinā valsts ienākumus no ražošanas saimniecības. Šeit atrodās galvenā izšķirība starp kapitalistiskās valsts budžetu un Padomju Krievijas valsts budžetu. Kapitalistiskās valsts budžetā ienākumi no pašu ražošanas īpašumiem savu vajadzību segšanai spēlē tikai sekundāru lomu. Pēc socialistiskās ideoloģijas turpretim valstī visas savas finanšu vajadzības jāsedz no valsts saimnie-

cības ienākumiem, kāds mērķis tad tiks sasniegts, kad valsts saimniecība un tautsaimniecība kļūs identiskas. Padomju Krievija līdz ar to, ka viņas valsts saimniecības investēšanas daļa kopējos izdevumos arvien pieaug, tūvojas savam valsts socialisma idealam. No kopējiem izdevumiem 1924/25.gadā 1.880,6 milj. rubļu tautsaimniecības finansēšanai tika izdoti 301,4 milj. rubļu, resp. 16%, bet 1928/29.gadā no kopējiem izdevumiem 6.647,2 milj. rubļu, tautsaimniecības finansēšanai tika izdots 2.055,8 milj.rbļ. resp. 30,8%. Tad Padomju Krievijā budžets ir arī kā valsts saimniecības vadīšanas programma, ir valsts darbības izteiksme. Budžets stāv visciešākā sakarā ar saimniecības plānu. Saimniecības politiski-socialistiskā tendence un tik ievērojamas tautsaimniecības daļas koncentrēšanās valsts rokās kā Padomju Krievijā prasa noteiktas un nospraustas normas, pēc kuŗām jānotiek netikai valsts uzdevumu izpildīšanai, bet pēc kuŗas tiek noteikta arī saimniecisku mantu ražošana un sadalīšana. Šī sistema prasa, lai visas sociālās dzīves nozares tiktu padotas vienai vienīgai režijai un apsaimniekošanai. Tas rada plānsaimniecisku visas Padomju Krievijas strukturu, kopējās apsaimniekošanas programmas pastāvēšanu, kuŗa satur visu uzdevumu un līdzekļu norādījumu kopību un kuŗa izteicās viņas finansēšanā. Šī programma atrod savu pēdējo izteiksmi kopējā saimniecības plānā, kuŗš kā orientēšanās plāns ir priekš viena gada, kā

perspektīves plāns pieciem gadiem un kā direktīves plāns piecpadsmiit gadiem. Saimnieciskais plāns aptver valsts saimniecisko darbību visā kopībā, kā arī aptver iespējamības viņas finansēšanā (finansu plāns). Saimniecības plāns sadalās atsevišķo speciālo nozaru plānos. Atsevišķais nozaru plāns savu asāko izteiksmi dabon ikgadējos kontrolskaitļos, kuŗi nozīmē mēģinājumu uz iepriekšējā attīstības pamata nospraust saimnieciskas iespējamības nākošam gadam¹⁾.

Kontrolskaitļi ir skaitlisku limitu sistema, kuŗa ved pie iepriekš paredzētas tautsaimniecības bilances.^{1a)} Šeit kā arī pie atsevišķiem plāniem guļ visas Padomju Krievijas saimnieciskas plānošanas smaguma punkts un arī budžets organiski ietilpst visā kopējā plānošanas sistemā. Budžets ir kā regulatīvs un limits kopējai saimnieciskai attīstībai.²⁾

Budžets no finansiēlā plāna pārvēršās par tautsaimniecības plānu.³⁾

Zināmā mērā Padomju Krievijas rūpniecības organizāciju varētu pielīdzināt itkā lielam virstrestam, kuŗš apvienotu dažādu rūpniecības nozaru trestus. Padomju Krie-

---

1) G. Dobbert u. Oskar Witt: Das einheitliche Staatsbudget der U.d.S.S.R. 1930. 1.-23.lpp.

1a) M. Bogolepoff, Das Budget Sovjet-Russlands als Wirtschaftsplan, 1928. 275.lp.

2) G. Dobbert u. O.Witt: Das einheitliche Staatsbudget. der U.d.S.S.R. 1930. 23.lp.

3) M.Bogolepoff, Das Budget Sovjetrusslands als Wirtschaftsplan, 1928. 294.lp.

vijā visa ražošana ir itkā koncentrēta viena uzņēmēja rokās. Tikai šis uzņēmējs nav privāts, bet ir valsts. Vai Padomju Krievijas rūpniecības koncentrācijas pašreizējais stāvoklis ir zināms "organizēta kapitalisma" prototips, par to neņemos spriest. Tomēr zināmā mērā koncentrētā Augstākās Padomes rokās gandrīz visa saimnieciskā darbība ir augstākā pakāpe saimnieciskās attīstības gaitā un tandēļ runājot par trestu attīstības iespējamību, nevarēja paiet garām neapskatot Padomju Krievijas rūpniecības uzbūvi un trestu lomu viņā.

III. D A L A.

III. D A Ļ A.

TRESTU ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMS NO TEORETISKIEM VIEDOKĻIEM.

I. Trestu, viņu attīstības un starptautiskā monopola problēmas no tautsaimniecības teorijas viedokļa.

Ir nepietiekoši apskatīt trestu attīstību tikai no faktiskā viedokļa, viņu faktisko stāvokli un attīstības tendences. Ir jāņem vērā stāvokļa teoretiskais pamatojums un attīstības iespējamības no teoretiskā viedokļa.

Trestu jautājumā sadūrās divi principi: brīvās konkurences princips un monopola tendence. Amerikas Savienotās Valstīs pag. gadusimtena beigās strauji attīstoties trestu kustībai, radās publikas neapmierinātība, sabiedrības pretspiediens, kas izsauca veselu rindu prettrestu likumu, no kuriem sevišķi ievērojams jau pieminētais Šermana likums. Valsts centās apkarot privāto uzņēmēju apvienību, monopol-tendences un radīt brīvai konkurencei pēc iespējas neapspiestu darbības lauku. Apmēram pēc 25 gadiem pēc šī likuma ieviešanas, kad šai politikai tomēr vēl nebija nekādu

sevišķu panākumu, sāka šo principu revidēt.

Prof. Liefmann's saka, ka, lai noskaidrotu konkurences un monopola organizāciju nozīmi un iedarbību, nepietiek ar piedzīvojumiem un lietišķu materialu, nepietiek konstatēt, ka tik un tik gadījumos ir bijis viena jeb otra principa iespaids labvēlīgs jeb nelabvēlīgs. Ir jāņem palīgā zinātniska izolēta abstrakcija. Ar to jācenšās teoretiski noskaidrot konkurences un monopola iespaidu un iedarbību uz saimniecisko dzīvi un viņu savstarpējās attiecības.

Prof. Durand's stāv uz tāda viedokļa (The Trust Problem, Quarterly Journal of Economics, Mai & August 1914), ka brīvo konkurenci jāpatur kā vispiemērotāku organizācijas principu un monopolistisko organizāciju tieksmes viņu ierobežot ir uz visnesaudzīgāko jāapspiež. Tas ir tas redzes viedoklis, pie kuŗa pieturējās līdzšinēja tautsaimniecības teorija. Tas vislabāk piemērojot produkciju pieprasījumam un patērētājam nodrošinot viszemākās cenas. Tresti ir pēc iespējas nesaudzīgi jāapspiež, lai varētu atkal valdīt brīvā konkurence. Liefmann's saka, ka līdzšinējie pētījumi par monopolistiskām apvienībām nav nemaz attiecināti uz tautsaimniecības teoriju. Viņi ir tikai novērojumu sasaistīšana. Konkurenci ir jāuzstāda kā organizācijas principu. Patēriņa apmierinājuma maksimums ir tad sasniegts, ja katrā ražošanas nozarē lētākais piedāvātājs

sedz visu pieprasījumu. Tas arī ir brīvās konkurences gala mērķis. Bet konkurencei ir tendence sevi izcelt un pārvērsties monopolā. Tā tad ne monopols nonāvē konkurenci, bet konkurence nonāvē konkurenci. Nav kā līdzšinējās teorijās jāprasa pēc iespējas lielākas tautas bagātības, lielāka mantu daudzuma, bet jāprasa: zem kādiem nosacījumiem, pie kādas apmaiņas procesa organizācijas ir vislabāk iespējama vislielākā visa patēriņa apmierināšana, kāda apmaiņas procesa organizācija dod vislabāko patēriņa nodrošināšanu. Tādā veidā var nonākt pie pareiza uzskata par konkurences un monopola būtību.¹⁾

Kāds būtu šis pareizākais uzskats, par to spriest šinī darbā autors negribētu.

Līdz ar Liefmann'i pēdējā laikā arī viens otrs cits zinātnieks izsakas, ka ir nepareizs jautājums: brīvā konkurence vai monopols.

Domājamais patēriņa apmierinājuma maksimums būs tad sasniegts, ja katrā ražošanas nozarē lētākais piedāvātājs segs visu patēriņu. Tas arī būtu brīvās konkurences gala mērķis. Viņa atvieglo jaunu uzņēmumu izcelšanos tik ilgi, kamēr kāds domā, ka viņš varēs lētāki piedāvāt, nekā viena daļa līdzšinējo pārdevēju. Bet tā kā patiesībā tikai viens

1) Liefmann, Die amerikanischen Trusts im Lichte der
ökonomischen Theorie. Weltwirtschaftliches
Archiv, 1915. Bd. 339.-342.lpp.

Jeb daži piedāvātāji ir lētāki, kuŗi tamdēļ pie brīvās konkurences saņem diferencialpeļņu, t.i. tā saucamo uzņēmēju peļņu, tad konkurencē, kuŗa ir nogājusi līdz augstākai pakāpei, parādās tendence sevi iznīcināt un pārvērsties monopolā. Lētākais piedāvātājs, varēdams apmierināt visu pieprasījumu, iegūst monopola stāvokli, t.i. ja citi nevar tik tālu samazināt savus ražošanas izdevumus. Bet arī tādā gadījumā, ja paliek tikai viens piedāvātājs, tomēr konkurence paliek pamatā, kuŗa kļūst darbības spējīga, ja piedāvātājs vairāk nepielieto visracionālākās ražošanas metodes jeb kā monopolists grib iegūt peļņu, kuŗa pāriet ^{pāri}/tautsaimnieciskam robežas ienākumam. Saimnieciski brīvā konkurence ir tāda maiņas procesa organizācija, kuŗa vispilnīgāk apmierina vispārējo patēriņu. Techniski turpretim tās maksimums tiek sasniegts caur monopolu. Tas ir dziļākais pamats, kamdēļ konkurence, nonākusi līdz ekstrēmam, pārvēršas par monopolu. Konkurences galotne ir monopols un katra konkurence beidzot nav nekas cits, ka tieksme pēc monopola. Šīs attiecības starp konkurenci un monopolu, kuŗas agrāk teorija neievēroja, tagad sevišķi parādas pie karteļiem un trestiem. Brīvā konkurence pie karteļiem un trestiem stāv pamatā. Jaunu piedāvātāju parādīšanās neiespējamība, t.i. absolūtais monopols, ir tikai tur, kur tas ir radīts ar likumu. Gandrīz visi monopoli ir relatīvi monopoli un viņus var iznīcināt konkurence.

Nevis monopols iznīcina konkurenci, bet konkurence nonāvē konkurenci. Saimnieciski stiprākā uzvara konkurences cīņā izbeidz šo cīņu uz zināmu laiku un ved pie monopola. Brīvā konkurence rada jaunu spiedienu un parādās jauna konkurences cīņa, sevišķi tādā gadījumā, ja monopola stāvoklis tiek lielākā mērā izmantots. Šinī ziņā brīvā konkurence ir mūsu saimnieciskās iekārtas pamatprincips, bet patiesībā ne tas, bet atsevišķā peļņas tieksme, ja tā var brīvi parādīties, t.i. ja visu apgādāšana ir organizēta brīvās maiņas veidā. Tikai sevišķa kombinācija no konkurences un monopola rada vislielāko apmierinājumu. Attiecības starp konkurenci ir apmēram sekošas: maiņas procesa organizācijas princips nav neviens ne otrs no viņiem, bet šis organizācijas princips ir visu saimniecību cenšanās pēc peļņas, cenšanās pēc ienākuma. Šī ienākuma tieksme ved pie vislietderīgāka kapitāla un darbaspēka sadalījuma dažādās ražošanas nozarēs. Viņas augstākais mērķis ir pie katra atsevišķa - viņa monopola stāvoklis. Tur, kur pateicoties ārējiem apstākļiem pēc šī mērķa cenšas vairāki, parādās konkurences cīņa. Monopolam un konkurencei, t.i. konkurences cīņas iespējamībai, jāpaliek zināmā mērā līdzsvarā vienam blakus otram. Uzglabāt šādu stāvokli ir arī saimnieciskās politikas uzdevums attiecībā pret karteļiem un trestiem. Ievērojot visu teikto, -Liefmann's saka, ka ir nepareiza amerikāņu valdības

trestu politika, t.i. cenšanās ar visiem līdzekļiem tiesiski nodrošināt konkurences cīņu un noliegt katru cenšanos pēc monopola, katru lielāku uzņēmumu koncentrāciju. To viņa nevar izvest tamdēļ, ka konkurences cīņa pati ir cenšanās pēc monopola un jo stiprāka ir šī cīņa, jo drošāk tā ved pie monopola. Karteļu un trestu monopola stāvoklis ir tā tad nekas cits, ka līdz augstākai pakāpei nogājusi konkurences cīņa. Saprātīgai monopola politikai nav cits uzdevums, kā rūpēties, lai abi principi zināmā mērā cīnītos viens ar otru ar līdzīgiem spēkiem. Monopola politikas uzdevums no vienas puses ir apkarot saimniecības, kuŗas savā cenšanās pēc monopola ir kļuvušas par daudz spēcīgas un nonākot par daudz tuvu absolutam monopola stāvoklim, ļoti apgrūtinā jaunu piedāvātāju parādīšanos. Bet no otras puses šai politikai nav jāsaista katra cenšanās pēc monopola un nav jārada mākslīgi ilgstošas konkurences cīņas statuarais stāvoklis. Ar to galu galā tiek veicināta cenšanās pēc monopola. Valsts monopola politikas stāvoklis ir paturēt un ievadīt saimnieciskā dzīvē pareizu monopola un konkurences daudzumu. Liefmann's saka, ka pateicoties modernai saimnieciskai attīstībai, ir atvieglināta brīvās konkurences parādīšanās un uz šī pamata, arī kā konkurences cīņas ekstrēmi izcēlās karteļi un tresti. Lielāka bagātība atvieglina konkurences izcelšanos, tāpat kā šo bagātību lielāka mobilizēšana, kuŗa, patei-

coties kredita un efektu sistemu attīstībai ieguvušas lielāku iespēju nākt talkā rentabelākiem jauniem uzņēmumiem. Arī tehniski momenti, transporta apstākļu uzlabošanās u.c. atviegļina jaunas konkurences izcelšanos. Techniskais progress arī neļauj piedāvātājam, kuŗš ir ieguvis monopola stāvokli, bet to sevišķi neizmanto, iespēju palikt mierā. Šis techniskais progress dod tam iespēju vēl nemonopolizētās uzņēmumu nozarēs radīt un sev pievienot jaunus uzņēmējus. Par pārkapitalizēšanu pie trestiem var runāt, ja vienai vai otrai ražošanas nozarei tiek pievadīts ienākumu jeb citā ceļā vairāk kapitāla nekā tas atbilst patēriņa pieaugumam un regularai amortizācijai. Šeit naudas ienākums pārvēršas lietišķā kapitālā. Šā lietišķā kapitāla rodas par daudz. Pie dažu trestu fiktīvas kapitāla radīšanas nauda vienkārši plūst no vienas kabatas otrā. Šī pārkapitalizēšanās, kuŗa draudtur, kur uz brīvās konkurences pamata parādas daudzas tehniskas pārvērtības. Tas ir pēdējais un vispārējākais saimniecisko krīžu pamats. Viņu apkarot ir svarīgākais cēlonis tagadējo monopola apvienību rašanai. Visa koncentrācijas kustība, bet it sevišķi karteļu un trestu izcelšanās, ved atpakaļ beidzot uz šo konstrukcijas kļūdu visās uz konkurenci dibinātās maiņas saimniecībās, t.i. uz inkongruenci starp privāti saimnieciskām rentabilitātes interesēm un tautsaimnieciski lietderīgāko kapitāla rašanās pakāpi. Visa tagadējā

monopola tendence nav nekas cits, ka tautsaimnieciskā organisma pašpalīdzības līdzeklis ierobežot ražošanas anarchisko stāvokli, kāds radies valdot konkurences principam. Citiem vārdiem, tas nozīmē ierobežot draudošās pārkapitalizācijas nesaimnieciskumu, kurš rodas zem privāto ienākuma tieksmju iespaida pateicoties tehniskam progresam. Bet jāņem vērā, ka netikai pie brīvās konkurences, bet arī pie tagadējām monopolistiskām organizācijām nāk priekšā šī pārkapitalizācija. Tas norāda uz to, ka monopols un konkurence nav uzskatāmi līdzšinējā veidā kā pretešķības un ka sevišķi kartelus un trestus nevarētu apzīmēt kā īstas monopola organizācijas. Viņas nav nekāds absoluts monopols, bet tikai radītas pateicoties tendencei pēc monopola, t.i. konkurences cīņai. Sevišķi kartelis ir tikai organizācija ar monopolistisku mērķi un arī šis mērķis ir parasti aprobežots ar cenu noteikšanu, bet kapitāla radīšanu tie neizsauc. Šeit jaunus uzņēmumus nerada monopols, bet brīvā konkurence. Konkurence, kā kapitālu un darba spēka kustīguma jēdziens, nav pie karteliem un trestiem iznīcināta, bet stāv pamatā un kļūst jo vairāk spējīga, kad konkurences cīņa tūvojas savam mērķim, t.i. patiesam monopola stāvoklim. Pie šīm organizācijām ar monopola tendenci redzam savādu attiecību maiņu, mūžīgu ķēdi, kurā stāv viens aiz otra monopols un konkurence.

Konkurence ved pie monopola, bet monopols ved pie konkurences. Tas ir zināmā mērā enerģijas pastāvības likums pārnestā saimnieciskā dzīvē. Monopols un konkurence ir tikai divas šīs enerģijas parādību formas, kuŗas saimnieciskam mehāniskam liek kustēties. Tas liek darboties visu saimniecisko subjektu cenšanai pēc peļņas. Ja šī enerģija noved pie monopola formas, tad viņa rada pretlīdzekli, t.i. konkurences cīņu. Ja šī enerģijas forma parādās tautsaimniecībā par daudz vienpusīgi, tad viņā pašā rodās tendence pārvērsties pretējā parādībā. Tikai abu enerģijas formu līdzsvara stāvoklis rada vislietderīgāku saimnieciskās dzīves organizāciju. Tie ir pamata noteikumi, kuŗus var dot tautsaimniecības teorija modernai monopola politikai.¹⁾

Bez šī Liefmann'a uzskata tautsaimniecības teorijā ir vēl daudz citi uzskati par monopola būtību no tautsaimniecības teorijas viedokļa. Par šo jautājumu ir rakstījuši Hilferding's savā "Finanzkapital", kuŗa uzskati, pamatojoties uz marksismu, ir lielā mērā pretēji Liefmann'a uzskatiem.

Runājot par monopola veidiem varētu pievest monopolistisku organizāciju monopola veidu un formu klasifikāciju. Par to ir runāts jau darba sākumā. Pie interesantiem teoretiskiem uzskatiem par monopolu pieder Marshall'a uzskati.

1) Liefmann. "Amerikanische Trustpolitik und ihre Beurteilung im Lichte der Oekonomischen Theorie." Weltwirt. Arch. 1915. Bd. V. 343.-349.lpp.

Savā darbā "Industry and Trade" viņš nekonstruē nekādu vispārēju koncentrācijas kustības likumu. Viņš neapvieno dažādas monopolistiskas parādības, nepadara tās vispārējas, bet apskata viņas kā vienu parādību grupu. viņu konkrētā individualitātē. Viņš izšķir noteiktus "nacionalus" tautsaimnieciskus tipus koncentrāciju formu laukā.

Interesanti ir arī Kassel'a uzskati, kurš savā darbā "Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie u. Handel" arī runā par monopola stāvokļa teoretisku pamatojumu. Viņš saka, ka saimnieciskāi saplūšanai ir divi pamatā dažādi mērķi. Pirmais ir ražošanas izdevumu samazināšana caur produktivitātes pieaugšanu un otrs - cenu paaugstināšana ar monopola palīdzību. Viņš saka, ka šos divus mērķus, kuri principā ir dažādi, ir vienu no otra teorijā jāatšķir. Faktiski dzīvē viņus ir neiespējami atšķirt. Saplūšanas kustības pamats ir šo divu dažādu pamata mērķu sajaukums. Vispārības interesēs ir jāapkaņo monopolisms un viņa cenšanās iekarot tirgu. Tas ir ļoti smags uzdevums un ir grūti kaut ko daudz šinī ziņā sasniegt ar valsts iejaukšanos. Zināmu cerību Kassel's liek uz kopējiem starptautiskiem soļiem sakarā ar pasaules saimniecības konferenci, kā memorandumu kurai viņš ir uzrakstījis šo darbu.

Vispārīgi jautājums par trestu attīstību no tautsaimniecības teorijas viedokļa ir ļoti interesants, bet prasa

lielus un dziļus pētījumus un sevišķu zinātnisku darbu,
ja gribētu to pietiekoši apskatīt. Šeit tas nav iespējams.

Vēl īsumā jāapskata trestu attīstības iespējamības no
tiesību viedokļa.

II. Trestu un viņu attīstības
jautājums no tiesību viedokļa,
speciali no tautu saimnieciskās
pašnoteikšanas tiesību viedokļa.

Bieži runājot par tautas saimniecisko pašnoteikšanu tiek aizrādīts, ka tā ir pietiekoši liela, lai attiecīgie tresti nevarētu izvest savus agresīvos nolūkus. Arī šī raksta autoram kādā latviešu tautsaimnieku biedrības vakarā nācās dzirdēt, ka kāds augstāks finanšu ministrijas ierednis, referējot par Paneiropas muitas uniju, debatēs aizrādīja, ka atsevišķās pat finansieli vajākas un vispārīgi mazākas valstiņas var gadījumā, ja ekonomiski spēcīgākas valstis gribētu uzsvērt savas personīgās intereses, var vienkārši nepiedalīties pie vienošanās, jo katrai tautai ir pilnīgas saimnieciskās pašnoteikšanas tiesības. Kā faktiski stāv ar šīm pašnoteikšanas tiesībām, ar suverenitāti, vai bieži nenākās no šīm lietām atkāpties, netikai citu ekonomiski spēcīgāku valšņu priekšā, bet pat lielu, varenu starptautisku trestu priekšā. Tamdēļ vispirms piegriezīsimies trestu jautājumam no starptautisko tiesību viedokļa.

Moderna tendence starptautiskās tiesībās grib ierobežot valšņu suverenitātes jēdzienu. Šādu suverenitātes ierobežošana, kuŗa būtu vajadzīga, lai novērstu dažādas pretešķības valšņu starpā, vispārīgi būtu apsveicama. Starptautiskie tresti arī cenšās ierobežot valšņu suverenitāti, pareizāk sakot ielaužās viņā, kas vairāk nav vēlams. Taisni pretēji, starptautisku rūpniecības apvienību vara apdraud mazo valšņu suverenitāti. Ja kāda suverena valsts ir spiesta nostāties izolēti kāda liela starptautiska tresta priekšā, tad bieži valsts vara nav spējīga aizsargāt pilnīgi savas intereses pret tresta agresīviem nolūkiem. Ja mēs skatāmies uz šo jautājumu no tiesību filosofijas viedokļa, tad redzam, ka valsts vara, t.i. publiska vara, nonāk privātsaimniecisko interešu kalpībā, pat pret vispārības interesēm. Monteskje teorija par varas dalīšanu: likumdošanas, pārvaldes un tiesas funkcij. tiek apdraudēta ja ņem vērā ka trests valsts pārvaldi un likumdošanu izlieto kā savas varas programmas realizēšanas ieroci.

Kā tādu trestu, kuŗš ļoti lielā mērā ir apdraudējis un ierobežojis vienas otras valsts suverenitāti, varētu minēt Zviedru sērkokciņu trestu. International Law Association kongresā, Varšavā, kādā referatā tika nosaukts Zviedru sērkokciņu tresta līgums ar Igaunijas valdību kā saimnieciskās vēstures viens "Schandfleck". Vai to pašu varētu

teikt arī par Latvijas līgumu ar Zviedru sērkokociņu trestu, par to autors šeit aiz zināmiem iemesliem nevēlētos runāt. Speciali par šo jautājumu autors ir nodomājis rakstīt vēlāk. Protams, daudz kopēju vilcienu ir arī Latvijas līgumam ar Igaunijas līgumu, kuŗas abas valstis ir noslēgušas zināmā mērā piespiestas, ar Zviedru sērkokociņu trestu. Mūsu kaimiņu Igaunijas finansielaais stāvoklis bija pietiekoši labs un viņa ir suverena valsts, bet tomēr bija spiesta šo suverenitāti izlietot starptautiskas privātsaimnieciskas varas interesēs. Minētais kontrakts ar Zviedru sērkokociņu trestu nozīmē to, ka šī valsts pārdeva savas augstākās tiesības. Viduslaikos bija doma, ka zemes ir valdnieku privātīpašums, kuŗi tad varēja brīvi noteikt par šīs zemes augstākām tiesībām. Tagadējām valstīm ir augstākas tiesības, lai viņas ar tām atbilstoši saviem socialiem uzdevumiem, regulētu privāt-saimnieciskās varas faktoros, bet nevis lai šīs augstākās tiesības tiktu no pēdējām nopirktas. Igaunijas valdības un Zviedru sērkokociņu tresta vienošanās dažī atsevišķi punkti rādīs to, ka šeit runa iet par augšminētiem apstākļiem. Paragrafs pirmais nosaka, ka visas Igaunijas sērkokociņu fabrikas dibina vienu akciju sabiedrību, kuŗa saņem no valsts uz 30 gadiem monopolu. Otrs paragrafs ir piemērs tam, ka privāta saimniecība iegūst valsts augstāko varu

un izlieto to saviem personīgiem mērķiem. Viņš skan, ka pirmā paragrafā minētā nodibinātā akciju sabiedrība iegūst visas zemes sērskociņu fabrikas. Ja vienošanās nenotiek starp šo akciju sabiedrību un vienu otru atsevišķu sērskociņu fabriku attiecībā uz cenu, t.i. pie uzņēmuma uzpirkšanas no akciju sabiedrības puses, tad valsts pienākums ir šādu uzņēmumu atsavināt un par atsavināšanas maksu nodot viņu minētai akciju sabiedrībai. Šeit ir redzama tiesību pamatprincipu pārkāpšana no valsts puses. Visa mūsu sabiedriskā iekārta dibinās uz privātīpašuma principa. Privātīpašuma tiesības var tikt no valsts puses aizskārtas, kā tas notiek piemēram pie atsavināšanas, tikai tur, kur iet runa par šo tiesību ļaunprātīgu izlietošanu, t.i. tur, kur vispārības intereses aizskar atsevišķā individa privātīpašuma intereses, kā tas ir piemēram pie zemes reformas, pie ielu būves, kur kādai būvei vai citam mērķim vajadzīgo zemi, tās īpašnieks nepārdod vai vēlās ārkārtīgu maksu. Atsavināšana var notikt tikai tur, kur to prasa svarīgas vispārības intereses. Bet šinī gadījumā t.i. attiecībā pret Zviedru sērskociņu trestu, šāda valsts iejaukšanās konkurentu privātīpašuma tiesību laukā, kuŗi gribētu pastāvēt ārpus tresta, ir ļoti smaga privātīpašuma tiesību aizskāršana. Savāds kontrasts tam ir anekdote par Fridrichu Lielo un dzirnavnieku no Sans-Souci, kur

dzirnavnieks uz monarcha vēlēšanos atsavināt viņu traucējošās dzirnavas, atbildēja, ka Berlinē vēl esot tiesa. Fridrichs Lielais bij tikai 18.g. simteņa monarchs, bet 20.gadusimteņa trestam vienmēr ir jārēķinās ar likumu, bet pie savu plānu izvešanas viņš pielaiž vēl lielākas nelikumības un ja nekas nepalīdz, tad likums tiek pasūtīts - pēc mēra. Galu galā par visu samaksā neviens cits kā tikai patērētājs. Tālākā valsts varas ierobežošana un viņas pataisīšana par privātsaimniecisko interešu ieroci, satur tas noteikums šinī vienošanās aktā, kuŗš valstij par uzdevumu uzliek, gadījumā ja trestam rastos grūtības pie vajadzīgo koku daudzuma iegūšanas, "regulēt eksportu". Ja iet runa par koku eksportu, tad var pieņemt, ka vajadzētu tikt paredzētiem zināmiem apses koka daudzumiem tresta ražošanas vajadzībām. Bet ko nozīmē "grūtības" pie tresta ražošanai vajadzīgā koku daudzuma iegūšanas? Neko citu, ka tikai to, ka trests atrod cenas par augstām, t.i. tās cenas, kuŗas tanī laikā tiek samaksātas ārzemēs un tamdēļ ir vajadzīga "eksporta regulēšana". Valstij tā tad ar eksporta apgrūtināšanu ir jā rūpējas par to, ka iekšzemē paliek tādi apses koku daudzumi, ka tie nospiež cenu. Lai gan valsts saņēma no tresta aizdevumu, par kuŗu jāmaksā 6%, saņēma zināmu vienreizēju summu, tad piedalās pie gada ienākumiem, bet

tomēr trests to visu ir iekalkulējis un galu galā viss ir jāsamaksā patērētājiem. Tresta fabrikas tika jau 1927.g. t.i. kad vēl nebija formāla monopola, paaugstinājušas sēr-kociņu cenas par 100%. Ja patērētājs uzstātos pret šo un turpmākām cenu paaugstināšanām ar to, ka sāktu pielietot dažādus mechaniskos aizdedzināmos, tad to valstij arī ir jānovērš, ievēdot uz tiem specialus nodokļus un muitas. Kāds mērķis un priekšvēsture bija šai Igaunijas valdības vienošanai ar Zviedru sērkokociņu trestu, tā ir pašu Igaunijas politiku iekšējā lieta. Šeit svarīgi bija apskatīt to, ka trests izlieto valsts varu, lai varētu fabrikantiem atņemt viņu fabrikas, ar 100-procentīgo cenu paaugstināšanu, vērsties pret patērētāju un aizskārt tā intereses un ar "eksporta regulēšanu" aizskārt koku producējošās firmas. Zināma līdzība ar šo līgumu ir arī Ungarijas līgumam ar Zviedru sērkokociņu trestu, lai gan tur valsts vara mazāk kalpo tresta personīgās varas realizēšanas labā. Ja grib no augšminētā vilkt konsekvences, tad jānāk pie slēdziena, kuŗš tika iepriekš minēts, ka starptautiski tresti apdraud mazo valšku suverenitāti. Valdībai un parlamentam ir pašam jāasargā savas valsts suverenitate un jāizved savas saimnieciskās pašnoteikšanas tiesības un tās jāaizsargā. Tiesību teoretikis nevar tā aizsargāt svešas zemes suverenitāti, kā savi paši konstitucioneli organi. Vai var arī starp-

tautisks trests piespiest valsts varu kalpot savām interesēm jeb valsts vara var atteikties, tas ir jautājums. Attiecībā uz Igauniju var pa daļai sacīt, ka tas jau bij ārpus viņas varas aizsargāt savu sērkočiņu rūpniecību pret šī pasaules tresta pārspēku. Četras lielākās sērkočiņu fabrikas bij tresta rokās; viņas bij nodevušas trestam lielu daļu savu akciju un bij parādā trestam divreiz vairāk nekā viss viņu akciju kapitāls. Šie saimnieciskie apstākļi spieda Igauniju "labprātīgi vienoties". International Law Association kongresā tika izteiktas domas, kā to novērst varētu lielā mērā starptautiskā saimnieciskā tiesa, pie kuŗas varētu tikt iesūdzētas starptautisku trestu agresīvās tieksmes. Ja valstis gribētu ar šī internacionālā organa palīdzību radīt vienotu saimniecisku fronti pret starptautiskiem trestiem, tad nedrīkstētu valdība nākt parlamenta priekšā un viņai nevajadzētu nākt parlamenta priekšā ar tādiem priekšlikumiem, kā Igaunijas valdības līgums ar Zviedru sērkočiņu trestu, jo tad viņa justu aiz sevis tiesību palīdzīgu roku. Tādā gadījumā būtu grūtāk rasties šādiem "Schandfleck" saimnieciskā vēsturē. ¹⁾

Jautājumā cik tālu iespējama trestu attīstība uzskatīju par svarīgāku apskatīt tieši no starptautisko tiesību

---

1) Kelemen, S. "Kartellrechtliche Probleme im Lichte des Internationalen Rechtes". 1929. 29.-33.lpp.

viedokļa, t.i. svarīgākais bija jautājums, cik lielā mērā trestu attīstība var atstāt iespaidu uz tautu pašnoteikšanas tiesībām. Par to varētu vēl daudz runāt.

Runājot vispārīgi par trestu būtību no tiesību viedokļa vajadzētu aizskārt daudzus jautājumus, kuŗi stāv sakarā ar jautājumu par saimniecības un tiesību problēmu sakarību. Sakarā ar tiesībām vajadzētu tūvāk noskaidrot trestu definīcijas jautājumu, kuŗš, kā redzējām iepriekš darbā, ir ļoti sarežģīts. No svāra ir jautājums par trestu attiecībām ar sabiedrības jēdzienu. Ļoti svarīgi ir apskatīt trestu kā uzņēmumu no tiesību viedokļa. Šinī ziņā ir jāizšķir trestus no trestēšanas. Bieži apskatot trestu saplūšanas formas, pietiekoši neatšķir vienu no otras divas saplūšanas stadijas, t.i. tapšanas stadiju un notikušā stadiju. Kad uzņēmējs uzpērk vairākus ražošanas uzņēmumus, tad šī pirkšana nav trests. Šī pirkšana ir kaut kas pārejošs. Tā ir forma, kuŗa ved pie tresta. Tā ir trestēšanas tiesiskā forma, bet nevis tresta organizācijas forma. Visiem trestiem kopējais ir tas, ka beidzot uz dažādu formu pamata rodas stāvoklis, kuŗā vairāki uzņēmumi rada saimniecisku vienību. Šīs vienības mērķis ir peļņas radīšana. Atsevišķo uzņēmumu saimnieciskie spēki saplūst kopā, t.i. produktīvie spēki, kapitāls un darbs, viss tiecas vienā virzienā.¹⁾

1) Bauer, "Die rechtliche Struktur der Truste" , 47-49.lpp.
1927.g. 50.lp.

Ir vēl ļoti daudzi citi jautājumi trestu attīstībā, kuŗi noskaidrojami sakarā ar tiesībām, t.i. sakarā ar nodokļu tiesībām u.c.

Svarīgi ir no tiesību viedokļa apskatīt arī attīstības apstākļus sakarā ar efektīvā kapitāla veicināšanu. Šis kapitāls spēlē ļoti lielu lomu trestu attīstībā un tiesību izturēšanās pret to var lielā mērā veicināt jeb ierobežot trestu attīstības iespējamības, kā piem. dažādi noteikumi attiecībā uz vairākuma un mazākuma tiesībām, balsstiesībām, u.c.

Svarīga arī īpašumu saplūšana no tiesību viedokļa, t.i. fuzijas jautājums. Katrai fuzijai, t.i. saplūšanai, ir tendence centralizēties. Šis apstākļis spēlē lielu lomu trestu attīstībā. No tiesību viedokļa var vieglāk sistematizēt dažādas trestu formas. Bauer's tā sistematizējot beidzot nonāk pie valsts un jauktās saimniecības trestiem, kā pie augstākās iespējamās trestu attīstības pakāpes.

Trestu attīstības iespējamību jautājums no tiesību viedokļa šeit tika tikai īsumā pieminēts. Tālākos pētījumos autors domā tam piegriest sevišķu vērību. Tiesību jautājumu noskaidrošana palīdz noskaidrot trestu būtību, formas un to sakarības ar valsti. Noskaidrojot jautājumus par saimniecības un tiesību attiecībām, top skaidrāki redzams arī trestu iespaids uz atsevišķu personu un tautu pašnoteikšanas

tiesībām. Tāpat kļūst skaidrākas valsts varas iespējamības trestu darbības un attīstības regulēšana. Šīs iespējamības un to faktiskā pielietošana spēlē ļoti lielu lomu trestu attīstības iespējamībās.

Bet kā jau teicu, šie jautājumi prasa dziļākus pētījumus un tos īsumā pieminēju kā tādas problemas, kuras nāk sakarā ar trestu attīstības iespējamību jautājumu.

III. Trestu un viņu attīstības
jautājums no saimnieciskās
filosofijas viedokļa.

Kā beidzamo nodaļu šinī darbā ievēdu jautājumu par trestu attīstību no filosofijas, t.i. saimnieciskās filosofijas viedokļa. Šis ļoti interesantais jautājums guļ visu apskatīto problēmu pamatā. Filosofija kā mācība par visumu apskata arī saimniecības būtību. Ja filosofija ir zinātne par visumu, tad arī tautsaimniecību jāapskata kā kautko veselu, kā zināmu visumu. Stammler's saka, ka tautsaimniecības mācību nevar nostādīt pretī citām zinātnēm, sevišķi pretī tiesību zinātnēm. Tās ir mūsu zinātnes un tik ļoti cieši saistītas, ka nav domājama patstāvīga saimnieciskās dzīves likumība, kura neatbilstu noteiktai tiesību iekārtai. Nevar runāt par no tiesību filosofijas neatkarīgu saimniecības filosofiju. Saimniecības dzīvi nevar nostādīt patstāvīgi blakus tiesību dzīvei. Neesot neviena tautsaimnieciska jēglogiski dziena, kurš nebūtu/noteikts ar tiesiskās gribas iespējamību. Stolzmann's runādams par saimniecības filosofijas jautājumiem, par filosofiju kā socialās izpratnes atslēgu, noskaidro daudzus pamata jautājumus. Kā viens no svarīgiem jautājumiem

ir mūsu darbām, t.i. jautājumam par trestu attīstību un pāreju uz citu saimnieciskās dzīves formas pamatu, no Stolzmanna' a apskatāmās problēmas par īpašumu un tā stāvokli nākotnē, tāpat darba problēma un kapitāla būtība. Vēl svarīgāks ir konkurences jautājums, ko Stolzmanna' s apskata kā locekli, kurš saista individuālo un sociālo principus. Tālāk daudz dod attiecību noskaidrošana starp kapitālu un darbu.¹⁾

Tad svarīga problēma ir vērtības problēma. Tāpat arī ir svarīga piedalīšanās problēma.

Apskatot visas šīs problēmas tautsaimnieciskā visuma rāmjos, kļūst skaidrāki dažādu parādību iespējamā izveidošanās un stāvoklis tautsaimniecībā nākotnē. Tas būtu svarīgi arī trestu attīstības jautājumam apskatot iespējamības, kādas šī attīstība varētu ienest tautsaimnieciskā visumā, t.i. kādas pamata pārvērtības. Netikai no svara ko tas ienestu, bet arī kādas pārvērtības tas izsauktu.

Pagaidam no tuvākiem slēdzieniem autors atsakas. Šis jautājums ir netikai ļoti interesants, bet arī ļoti svarīgs. Sevišķi tas sakams pēc tiem jauniem virzieniem, ko saimniecisku parādību aplūkošanā no filosofijas viedokļa ir ienesis Stammler' s. Tas ir atsevišķa zinātniska darba uzdevums. Šeit pietiek vienkārši atzīmējot to kā problēmu, ko varētu saistīt ar trestu attīstības iespējamību pētīšanu.

1) Stolzmanna, "Wesen und Ziele der Wirtschaftsphilosophie" 1923.
"Grundzüge einer Philosophie der Volkswirtschaft"

N O S L Ē G U M S.

Atbilde uz darba virsrakstā uzstādīto jautājumu bija viss šis darbs. Patiesībā noteikta atbilde netika un arī nevarēja tikt dota. Varēja vienīgi autors sev atļauties apskatīt un parādīt dažādu zinātnieku bieži pretējus uzskatus un tikai parādīt svarīgākās trestu attīstības tendences. Ar to zināmā mērā visam darbam cauri gāja pavediens, kurš norādīja virzienu, kādā meklējamas trestu attīstības iespējamības. Šis pavediens norādīja uz arvien lielāku koncentrēšanos saimnieciskā darbībā. Galvenais tas sakams par ražošanas nozari. Dažādi uzņēmumi ražošanas laukā arvien vairāk apvienojas, pie kam kā apvienošanas forma arvien vairāk parādas pilnīga saplūšana, t.i. tresta forma. Iekarojot arvien jaunas nozares, iespiežoties arvien jaunās saimnieciskās dzīves nozarēs, šī forma sāk pārvērsties par arvien vairāk valdošu un tās tendence ir kļūt par vienīgo. Tālākā trestu attīstības tendence ir savilkt arvien lielāku tautas bagātības daļu, pat visu tautas bagātību arvien mazāka cilvēku daudzuma rokās, līdz ar to nododot viņu rokās

visas saimnieciskās dzīves regulēšanu. Cik tālu tas var nonākt, par to noteiktu spriedumu grūti taisīt, jo ir bezgala daudz dažādu iespaidojošu faktoru.

Koncentracija saimnieciskā dzīvē sevišķi pēc tresta formas parādīšanās un tās ievērojamākas attīstības ir ienesusi lielu pārmaiņu visā privāti kapitalistiskā saimnieciskās dzīves strukturā, novedusi to uz jaunas pakāpes. Kurp ies nākošās gaitas, ko tās nesīs, par to ir grūti taisīt noteiktu slēdzienu. Tomēr beidzot jāsaka, ka koncentrēšanās saimnieciskā dzīvē un arvien lielāka šīs koncentrēšanās formas - tresta formas lielāka iespēšanās dažādās nozarēs izsauks lielas jaunas pārvērtības un atstās lielu iespaidu uz visu turpmākās cilvēces saimnieciskās dzīves attīstību, saimnieciskām attiecībām un to strukturām. Kādas šīs sekas var būt, par to ir grūti spriest, ievērojot vienīgi pašreizējās trestu attīstības tendences, jo ir ļoti daudz dažādu trestu attīstību iespaidojošu faktoru. Šie dažādie faktori var spēlēt lielu lomu.

Bagrow's saka, ka tehnikas attīstība tuvina ļaudis. Šī tuvināšanās pamazam iznīcina robežas starp valstīm un tautām. Valstiskas apvienības, kuņas ir radītas ar ieroču palīdzību, atdoš savu vietu nacionalām apvienībām, kuņas vada dzimtenees valodas un parašu kopība. Šīs nacionalās

apvienības atdos savu vietu rūpniecības apvienībām. Būs viena vai otra koncerna valstība.¹⁾

Vai tiešam šāda valstība iestāsies, kaut arī uz to norādītu tagadējā rūpniecības un citu saimnieciskās dzīves nozaru koncentrēšanās. Vai ceļā uz šo valstību dažādi citi vēl spēcīgāki faktori neievirzīs saimnieciskās dzīves attīstību jaunās sliedēs.

Beidzot jāsaprot, ka tomēr pārmaiņas parasti nākot lēnā evolūcijas gaitā tuvākā nākotnē krasu pārvērtību laikam neienesīs.

---

1) Bagrow, "Struktura pretpriniimateļskich organizacij."
1923. lp. 4.

T E Z E S.

1. Koncentrēšanās ražošanas laukā sāk pieņemt arvien lielākus apmērus.
2. Tresti kā koncentrēšanās forma, t.i. uzņēmumu pilnīga saplūšana zaudējot savu saimniecisko un tiesisko patstāvību, sāk spēlēt arvien lielāku lomu, izspiežot citas koncentrēšanās formas, kā piem. karteļu formu. Trestu formas tendence pārvērsties par valdošu koncentrēšanās formu.
3. Koncentrēšanās tresta formā, kā arī vispārīgi, sāk iespieties arvien vairāk citās saimnieciskās dzīves nozarēs.
4. Trestu formas pieaugošo nozīmi veicina tas apstākļi, ka viņa visvairāk atbilst privātā uzņēmēja lielākas peļņas interesēm.
5. Trestēšanu veicina bankas, iegūstot caur to lielāku iespaidu saimnieciskās dzīves regulēšanā. Tresti savkārt arvien vairāk izspiež patstāvīgo tirdzniecību.

6. Trestu attīstību ierobežojošiem un regulējošiem faktoriem kā valsts varai, strādnieku apvienībām, patērētāju kooperācijai u.c., faktiski ir mazāka nozīme, kā tas būtu viņiem iespējams. Tas nāk lielā mērā pateicoties trestu pieaugošai finansiēlai varai.
7. Tresti atstāj lielu iespaidu uz pasaules saimniecības izveidošanos. Ievērojot to, kā ar vispārējām interesēm viņu darbība sakrīt tikai tik tālu, cik tālu tā sakrīt ar trestu personīgām peļņas interesēm, šis iespaids bieži ir nelabvēlīgs vispārējās labklājības pieaugšanai.
8. Lielākā daļa zinātnieku atzīst, ka trestu attīstība rūpniecības laukā iespējama līdz pilnīgai rūpniecības saplūšanai trestu rokās. Attiecībā uz zemkopību lielākā daļa zinātnieku ir pretējās domās.
